

substantia : igitur cum forma est , et Deus Christus est : o beata Trinitas.

Ὁν tertium sanctus est Spiritus , sanctus Spiritus , totius existentiae demonstratio est. Demonstratio autem numquam nisi nota demonstrat : nosse autem in divinis hoc est quod habere est. Cognoscentia enim ipsa eademque substantia est. Habet ergo Deum , habet Christum quem demonstrat Spiritus sanctus : o beata Trinitas.

Immensus , infinitus , invisibilis Deus es , sed aliis immensus , infinitus , aliis et invisibilis : tibi mensus , tibi finitus , tibi visibilis : Hinc ergo et forma tibi est , ergo et Λόγος : idem es , quia Λόγος forma est : et quia forma tibi notitia es , notitia autem Spiritus sanctus est : id ergo et Deus , et Λόγος , et Spiritus sanctus es : o beata Trinitas.

Tu , Fili visibilis , es enim universalis et omnium forma : Cum enim vivificas cuncta , fit forma de vita : Forma autem semper in substantia , et forma omnis notitia est : ergo in substantia Deus es , in forma Λόγος , in notitia Spiritus sanctus : o beata Trinitas.

Tu quoque Spiritus sanctus notio es : omnis autem notio formae et substantiae notio est : Cognoscis igitur Deum , et habes Dei formam. Hinc et Deus , et Filius , et Spiritus sanctus es : o beata Trinitas.

Esse Deus es , Spiritum esse Christus , apparere quod sit Spiritus Paracletus : o beata Trinitas.

Hinc Christum misit Pater , Christus Paracletum , Christus ut Paracletus , Christo ut appareret Pater : o beata Trinitas.

Secreta atque in occulto substantia Deus est : secreto atque in occulto forma Deus es : secreta atque in occulto notio Deus est : Hinc (1) pro ὄν istorum τῶν ὄντων Deus es : o beata Trinitas.

Publica jam apparensque substantia λόγος es : et quia publica et apparens , forma autem quia Patris forma es , hinc tibi substantia es. Ergo in te pater est , quia pater substantia est. Eadem autem substantia , neque enim alia ulla substantia. Si ergo λόγος apparens forma est , forma substantiaeque ipsa ; apparens autem forma apparensque substantia notio est : idem tu λόγος , et Deus , et Spiritus sanctus es : o beata Trinitas.

Omnis notio cognoscentia est , omnis cognoscentia substantia est , cognoscentiaeque ipsa forma est : es ergo Spiritus sanctus publicata forma , apparensque

(1) Forte προὖν heic et infra.

substantia , sed salvans regeneransque , non manens generansve substantia es : o beata Trinitas.

Una igitur Deus , λόγος Spiritusque substantia est , manens in tribus , existensque ter in omnibus tribus. Hoc autem et forma et cognoscentia est , sic triplicatur omnis simplex singularitas : o beata Trinitas.

Tu , Deus incognite , tu incomprehensibilis Deus es , sed incogniti atque incomprehensibilis Deus es , quasi quaedam forma sine forma est. Hinc pro ὄν cum ὄν diceris magis defectus ac requies. Hinc cessantis cognoscentiae forma est noscentiae : o beata Trinitas.

Tu λόγος forma cum sis , forma patris es : hinc ergo et imago patris es. Et cum forma patris es , est tibi forma et ipsa substantia , et quia forma eadem et substantia est : hinc in te Pater est , et tu in Patre.

Item quia forma es , notio ibi est , ergo et substantia tibi nota , ex hoc notus et Pater est. Quippe cum in sinu ejus sis ab eo genitus , verum ergo et tu ὄν verum , ἐκ τοῦ ὄντος τὸ ὄν : Omne autem ὄν semper in tribus : o beata Trinitas.

Tu , Spiritus sancte , connexio es : connexio autem est , quidquid connectit duo , ita ut connectas omnia , primo connectis duo , esque ipsa tertia complexio duorum , atque ipsa complexio nihil distans uno : unum cum facis duo : o beata Trinitas.

Tres ergo unum , et ergo ter , ergo ter tres unum : o beata Trinitas.

Hinc Pater summus mittit λόγον , missus creat , et ministrat omnia , portans in salutem nobis carnem simul et sanctam crucem , remeans victor ad Patrem , salvandis nobis esse misit alterum : o beata Trinitas.

Semper cum Deo Christus est juxta substantiam : Etenim vita semper est. At quoniam vita , actio autem ut agat incipit , hoc est Christus natus est : ex aeterno autem Deus et Christus agit : ex aeterno igitur Deus Christus natus est : o beata Trinitas.

In caelos qui ascendit Christus est : de caelis qui descendit idem est. Non ergo ab homine , sed usque ad hominem Christus est : o beata Trinitas.

Hic est Deus noster , hic est Deus unus , hic unus et solus Deus : o beata Trinitas.

Hunc oramus cuncti , et oramus unum , unum Patrem et Filium , sanctumque Spiritum : o beata Trinitas.

Da peccatis veniam , praesta aeternam vitam , dona pacem et gloriam : o beata Trinitas.

Libera nos , et salva nos , justifica nos : o beata Trinitas.

VICTORINI

IN EPISTOLAM PAULI AD GALATAS LIBRI DUO.

LIBER PRIMUS.

Epistola ad Galatas missa dicitur ab Apostolo ab Epheso civitate : et idcirco quidam illam praemittunt epistolam , hanc ordinant consequentem. Summa autem hujus epistolae haec est : errare Galatas quod ad evangelium fidei , quod est in Christo adjungant judaismum , corporali intellectu observantes sabbatum ,

et circumcisionem , item caetera opera quae ex lege perceperant. His rebus motus Paulus scribit hanc epistolam , eos volens corrigere et a judaismo revocare , ut fidem tantum in Christum servent , et a Christo spem habeant salutis et promissionum ejus : scilicet quod ex operibus legis nemo salvetur. Ut refulet ergo ista quae adjungunt , confirmare vult

evangelium suum. Ut autem det auctoritatem evangelio suo, adhibet principia, dicens, se esse apostolum non ab hominibus neque per hominem. His divisionibus, quod evangelium revelatione susceperit judæus, et acriter judæus; quod post triennium Hierosolymam ad Petrum venerit; quod quindecim diebus cum eo fuerit; quod Hierosolymam post quatuordecim annos redierit: quibus omnibus hoc ostendit, nihil se ab his didicisse vel propter exiguam præsentiam, vel propter longam absentiam. Confirmata igitur auctoritate quod a Deo susceperit evangelium (1) Domino nostro Jesu Christo, subjungit ipsa præcepta, id est non esse jungendum corporalem intellectum judaismi: et id se dicit olim ostendisse et egisse, cum ageret etiam contra Petrum. Deinde exsequitur hoc ipsum, asserens unum esse evangelium quod ipse docuit, et longe errare eos qui judaismi præcepta jungunt et observationem. Hæc igitur quemadmodum tractet, suo loco dividemus: interim ad principium epistolæ revertamur.

CAP. I.—VERS. 1.—*Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum patrem, qui suscitavit illum a mortuis, et qui mecum sunt omnes fratres ecclesiæ Galatiæ.* Ordo in principio sententiæ hic est: *Paulus apostolus, et qui mecum sunt omnes fratres, ecclesiæ Galatiæ.* Et hic se laudat apostolus, non ab hominibus missum neque per hominem, sed per Dominum Christum et Deum Patrem qui suscitavit illum a mortuis; ostendens quis, cum quibus, et quibus scribat: et cum soleat de se tantum profiteri Paulus apostolus Romanis, Corinthiis; ut oneraret Galatas, et in errore gravi notaret, conjunxit secum etiam omnes fratres qui cum eo erant, quod et ipsi illis scribant, faciens eis pudorem quod contra omnes sentiunt. *Non ab hominibus neque per hominem,* quo majorem vim faciat præceptorum suorum et evangelii quod annuntiat. Quippe correcturus Galatas dicit se non apostolum esse aut ab hominibus aut per hominem, sed esse per Jesum Christum et Deum Patrem. Ergo credendum mihi, et habenda fides: et verum Evangelium est quod profero; quippe per Jesum Christum et Deum Patrem. Apostolus ergo, inquit, non ab hominibus neque per homines; quoniam non per apostolos, de quibus dicit quia et paucos dies cum ipsis fuit, et quia dexteris sibi dederunt: nihil ergo ab ipsis didicit. *Neque per hominem* vel per prophetam aliquem, ut ambigue (2); *neque per Christum hominem,* sed per Christum qui in homine: Christus enim et Deus et homo. *Non ab hominibus neque per hominem.* Cum dicit ab hominibus, significare videtur Matthiam, qui ab hominibus didicit: hic enim suppositus est in locum proditoris; ergo ab hominibus didicit. Quod autem dixit *neque per hominem,* intelligit quod non missus aut doctus est ab homine, sed per Jesum Christum, scilicet Deum. Ergo in eo quod dixit *non ab hominibus,* apostolos innuit; quoniam apostolus

(1) Ita codices sine copula et; quamquam Paulus in textu dicit per Jesum Christum et Deum Patrem.
(2) Ita se habent codices.

A Paulus, sicuti probavit, a nullo apostolo, qui cum Christo fuit, aliquid didicit. Item ne, cum per Christum didicerit, negare videatur, ut quidam hæreticus blasphemus, quod fuerit homo Christus; adjiciens, *non per hominem,* quid illud sit subjungit, dicendo, *sed per Jesum Christum et Deum Patrem.* Cum negavit utique *per hominem,* et subjunxit *per Christum,* intelligi licet *per Deum Christum.* Sed quoniam subjunxit *per Deum Patrem,* idcirco quidam vix a Paulo nominatum Deum dicunt Christum. Verum in multis locis probavimus Deum dictum etiam a Paulo. Etiam hic quoque intelligi licet: etenim si dictum est *non per hominem,* et subjunctum *sed per Christum,* intelligendum est quod et Christus Deus est. Quoniam tamen Deus quæ facit, per Christum facit, sicuti multis ostendimus, idcirco dictum *per Christum, et Deum Patrem qui excitavit illum a mortuis.* Utique ne diceretur, quo modo per Christum didicisti qui Christum non secutus es, et Christus mortuus est? addidit, quod resuscitaverit Deus Christum a mortuis. Ergo Christus me docuit, qui resuscitatus est a mortuis; resuscitatus autem Dei Patris virtute. Quod sit hoc mysterium resuscitati Filii a mortuis sæpe exposuimus; sæpe, cum occasio erit, dicemus. Et qui mecum sunt omnes fratres, ordinem jam supra hujus sensus ostendit Paulus apostolus et qui mecum sunt omnes fratres. Quid subjungitur? *ecclesiæ Galatiæ.*

VERS. 3, 4, 5.—*Servata consuetudine qua addimus aut salutem aut aliquid tale, Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo, qui se dedit (1) pro peccatis nostris ut liberaret nos de presenti sæculo malo (2) secundum voluntatem Dei et Patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum.* Memores sinus quid in Epistola agat hac Apostolus; quoniam Galatas reprehendit, et corrigere cupit, ut in Christum fidem habeant, et ab ipso solo spem salutis, spem æternitatis expectent, remissionem peccatorum; et omnino ne sibi credant prodesse vel opera legis vel sabbata vel circumcisionem. Ergo in principio pacem illis precatur et gratiam a Deo: et deinde adjunxit a Christo, quia in Christo sunt omnia nostra bona: et probat in Christo esse omnia, et per Christum omnia, cum dicit *qui se dedit pro peccatis nostris, ut liberaret nos de presenti sæculo malo.* Ergo ipsius beneficio, ipsius gratia, a Deo quidem Patre, sed passione ejus, nos de presenti sæculo maligno liberamur; et liberamur per Christum, sed virtute Dei, Dei scilicet cui est gloria per omnem æternitatem. Si igitur Deus æternus, et gloria ejus in æternum. Et ex Dei voluntate Christus mysterio functus, pro peccatis nostris se dedit, ut nos liberaret omnes, liberatio ex Dei voluntate per Christum est. Quod si per Christum est, ultra nihil quærendum, et vana sunt illa, quæ Galatæ adjungunt, id est judaismus, opera legis, et sabbati observatio, et circumcisio.

VERS. 6.—*Miror quod sic tam cito transferimini*

(1) Vulg. habet, qui dedit semetipsum.

(2) Vulg., eriperet de præc. sæculo nequam.

ab eo qui vos vocavit in gratiam (1) in aliud evangelium. Cum evangelium certum sit quod annuntiat apostolus Paulus, id est Christum Dei Filium, virtutem Dei in salutem (2) omnibus credentibus sive Græcis sive Judæis; nihilque præterea; sed omnem spem salutis, et gratiæ Dei circa nos in fide esse circa Christum, ut eum credamus Dei filium esse, pro nobis passum esse, resurrexisse, exinde nos quoque resurgere, cum remissione peccatorum; quod est verum evangelium, quod annuntiat Paulus; si quis aliud adjungit, id est judaismum et circumcisionem et sabbati observationem et cætera, peccat hujusmodi, atque alienus a veritate est. Cum igitur Galatæ adjungendum putaverint judaismum ad evangelium Apostoli; ideo, ait, *miror quod sic tam cito transferimini*. Primum enim peccatum est cito transferri; non enim habet rationem cum cito aliquid transferatur: et deinde quod transfertur, quoniam ab aliquo transfertur. Videamus ergo a quo ab eo, inquit, qui vos vocavit in gratiam. Etenim Christus qui pro nobis omnibus passus est, in gratiam nos vocavit, si in ipsum credamus; non enim magnum est gratiam ejus consequi, si modo eum sequamur credentes mysterio suo ista præstitisse; et id gratis, et sine labore, et sine magnis operibus. Hoc cum sit nobis ab eo præstitum, cito ab eo transferri, magnum est mirandi argumentum, ut transferri maluerint in aliud evangelium, sociantes judaismi disciplinam. Unum autem est evangelium, solumque unum, Christum credere Dei Filium esse, Christum cum passione sua et adventu in carne et resurrectione ac passione solvisse omnia peccata, vicisse mortem, corruptionem omnem exterminasse: hoc est solum evangelium. Ideo adjungit,

VERS. 7: — *Quod non est aliud*: solum enim illud est, quod supra diximus: aliud enim non est, neque ex operibus mereri salutem, neque ex sabbati observatione, neque ex circumcisione evangelium est, id est, salus nostra.

Nisi si aliqui sunt qui vos conturbant, et volunt convertere evangelium Christi. Dicit ergo quorumdam opera fieri non ex veritate, ut cum volunt vos conturbare, et quasi minus docti sitis, vos docere. Convertunt evangelium Christi, cum evangelium non sit nisi Christi. Illud vero quod ex operibus est aut ex circumcisione, Christi non est: etenim ista carnaliter intellecta Christi non sunt; si autem spiritaliter intelliguntur (3) ut circumcisio sit cordis, et omnia quæ in carne sunt, spiritaliter intelligantur, hæc inquam Christi Evangelium sunt. Porro autem qui ad opera, et ad ea quæ sunt carnalia descendunt, Christi Evangelium non habent. Ergo qui vos observare vel sabbatum vel neomenias vel circumcisionem vel cætera quæ operibus fiunt, volunt et jubent, isti Christi evangelium non habent: unde volunt vos convertere a Christi Evangelio. Porro autem cum in Christum cre-

A dideritis, et in Christo omnia speranda, volunt vos conturbare dum aliud suadent

VERS. 8. — *Sed et si nos vel angelus de cælo vobis evangelizaverit (1) præter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit*. Acrius ac vehementius coactum sensum conjunxit, errare omnes, si præter evangelium Christi quid annuntiaverint; siquid nos ipsi, quibus jam credidistis, vel amplius angelus, licet angelus de cælo, aliter evangelizaverit vobis, aliter scilicet, præter evangelium Christi, quod quidem nos evangelizavimus, anathema sit; hoc enim dixit *præter quam quod evangelizavimus vobis*. Et mihi ergo, si aliter evangelizavero, et angelo qui de cælo sit, si, inquit, aliter enuntiaverit quam nos semel enuntiavimus vobis, sit anathema; id est, quod supra exposuimus, repudietur: et sit ille sine premio, immo magis cum pœna malefacti sui.

B VERS. 9. — *Sicuti prædiximus*. Potest videri quia et in superioribus tale aliquid prædixerit, ut anathema sit illis qui aliter prædicant Evangelium: sed ideo dixit *sicuti prædiximus*, ut adjiceret et nunc iterum dico ut de hoc ipso quod nuper dixit intelligatur: *sicuti prædiximus*, et nunc iterum admoneo. Quid? illud, quod supra dictum est, si quis vobis evangelizaverit, præter quam quod accepistis, anathema sit: id est sive ego aliter prædixero et enuntiavero Evangelium, sive angelus, sive quilibet alius, anathema sit. Adjicit autem fortiorem rationem quia non hoc quod agit, ideo agit, ut hominibus suadeat, sed ut mysterium compleat, quod ei mandatum est. Sic enim adjungit,

C VERS. 10. — *Modo enim hominibus suadeo an Deo? non enim, inquit, hoc quod ago, ago propterea ut hominibus suadeam, sed suadeo ante dominum Deum, cui velim placere, ut id quod mandatum est exsequar*. Græcus aliter habet, modo enim *ἰσθρῶπος πείθω ἢ τὸν Θεόν* (2)? Hoc est non evangelizo homines, neque quæ hominum sunt, sed Deum. Persuadere enim non homines volo, sed Deum Christum. Ergo et sic habeo necessitatem et metum vera dicendi, et non alia et alia dicendi. *Aut (3) quæro hominibus placere?* Non enim ea ago quæ pro hominum commoditate sint, ut hominibus placeam, sed ut placeam Deo in eo quod obsequium præsto, et mandata compleo. Fortius autem adjungit illud quod dicit *si adhuc hominibus placere, Christi servus non essem*.

D Etenim placere hominibus, sicuti multis rebus ostenditur, non est gratiam Dei mereri. Si quis ex operibus putat agendam vitam, hominibus placet, adhuc gratiam non meretur. *Quod si hominibus placere, Christi servus non essem*, id est non a Christo redemptus essem. Hoc est enim servum esse Christi, ut redemptus per ejus passionem, a mundo atque a dominis mundi et carnis liberatus, jam Christum dominum habeam, et ejus servus sim. Itaque qui hominibus placere vult,

(1) Hunc versum Vulg. sic exhibet: *Miror quod.... transferenini ab eo qui vos voc. in gratiam Christi*.

(2) Ita codd. sine verbo.

(3) Vulg. *Sed licet nos aut angelus de cælo evangelizet*.

(1) Vulg., *sicut*.

(2) Græcum textum (ut certe est in codice) a latino differre mihi non persuadet Victorinus.

(3) Vulg., *an*.

a Christo redemptus non est, et servit mundi dominis, A cum hominibus placet : servus autem Christi fit qui est redemptus a servitute in libertatem : hoc est enim servum Christi esse, liberum esse a servitio mundano : is servus Christi est, qui redemptus, ut diximus, nescit illam servitutem; quæ plena libertas est.

VERS. 11. — *Notum enim facio vobis (1) Evangelium, quod evangelizatum a me, quia non est secundum hominem. Sive, ut supra dixit, quod non ab hominibus neque per hominem apostolus sit, et nunc hoc dixit quia non secundum hominem. Etenim apostolus nuntiat, id est evangelizat, quod est Dei Filium prædicat Christum Salvatorem omnium, per quem omnia facta sunt : et hoc ego non secundum hominem dico, id est non ab homine acceptum. Sive quia ipse ille Salvator non homo est, ita ut quidam putant (2); neque quia in hominem missus, idcirco homo; sed Deus mysterio carnem sumens ad carnem vincendam, sicut multis dictum atque tractatum, homo factus est (3). Non ergo, inquit, secundum hominem evangelizavi vobis. Notum ergo facio fratres qui erratis, et ad hominem deferimini et deportamini carnaliter sentiendo, observando sabbata, circumcisionem, et cætera; Evangelium meum non secundum hominem est, id est ut de homine agatur, id est de carne, sed secundum virtutem animæ. Omne enim mysterium ideo actum est, ut non eo modo sentiamus, quomodo secundum hominem sentiunt quidam, omnia carnaliter accipiendo : sed ipse subjunxit quid intelligi velit, quia non secundum hominem.*

VERS. 12. — *Neque enim ego ab homine excepi C illud, neque doctus sum (4), sed per revelationem Jesu Christi. Non ergo secundum hominem evangelizavi, quia non ab homine accepi. Ergo si aliud est accipere ab homine, aliud erit secundum hominem : et item si aliud est non ab homine accepi, aliud erit non secundum hominem : unde intelligi licet secundum hominem, ut corporaliter sentias; quippe cum hoc accipiat argumentum, quia non ab homine accepi. Si enim mihi homo ista tradidisset, secundum hominem acciperem, ut omnia secundum carnem intelligerem : nunc vero quod evangelizo, non secundum hominem accipiendum est; id est non carnaliter sed spiritualiter : quippe cum hoc sit argumentum, quod non accepi (5). Si enim a spiritu accepi, et a spiritu doctus sum, spiritualiter debeo intelligere : et hoc erit non secundum hominem. Denique quid subjungit? Sed revelatum est mihi, inquit, a Christo Jesu. Plus autem fidei habet quod revelatum dixit, quam si doceatur. Etenim homines docent, et quasi rationibus asserunt aliquid; revelatio autem, ipsarum rerum visio est; quod utique plus est. Quis*

(1) Vulg., *Vobis facio, fratres.*

(2) Scilicet non homo tantummodo est, ut quidam hæretici existimant.

(3) Verba *homo factus est* addita fuerunt in margine; postea vero deleta.

(4) Vulg., *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici.*

(5) Supplendum videtur *ab homine.*

autem revelavit? Jesus Christus. Non enim ita accipere debent illi, qui jam Christum sequuntur, ut ab homine intelligant acceptum, cum dictum esset, revelavit Jesus Christus, et Galatæ jam acceperunt et Deum et Dei filium. Reliqua quæ adjungunt, ab homine sunt, vel ab his qui illis suaserunt, vel ab ipso Moyse, qui legem dedit. Ipse quidem a Deo accepit, verum illi parum intelligentes, omnia carnaliter sentiunt. Ita tantum est mali! Etenim Moyses accepit legem hanc, et credidit : at vero apostolus revelatum sibi esse dixit, et hoc exponit.

VERS. 13. — *Audistis enim conversationem meam aliquando in judaismo, quia (1) supra modum persequabar Ecclesiam Dei et expugnabam (2), et proficiebam in judaismo supra multos contantos meos in genere meo abundantius zelator (3) existens paternorum (4) traditionum. Summa hujus de se narrandi hæc est, uti doceat non se ab hominibus neque per hominem didicisse, sed a Deo atque a Jesu Christo : quæ quidem res ad illud proficit, ut aliter Galatæ non sentiant, neque adjungendum aliquid putent ad id evangelium quod eis annuntiavit Paulus; in Christum fidem suscipiendam, et credendum quod ipse salutem dat, et alius nullus : neque ex operibus salutem dari neque ex circumcissione vel sabbati observatione hoc esse evangelium, neque aliud accipi præterea debere, quod Galatæ acceperunt. Hoc ut facile probet, adjungit, uti dixi, de se narrationem, quid fuerit, quemadmodum conversus sit; postea quam conversus a judaismo in Christum cœpit credere, quæ egerit : et quod omnia hæc non ab hominibus didicerit; si quidem neque Petrum vidi nisi jam paratus et doctus, neque aliquem apostolorum. Nam primo, inquit, judæus fui; ergo contrarius : neque ab ipsis didici, quippe cum contra eos sit, quod in evangelio de Christo dicitur. Ergo fui judæus multa faciens contra Ecclesiam; nihil ergo a judæis didici. Postea quam autem conversus sum, et per gratiam suam Deus revelare Filium suum in me cœpit; cœpi, inquit, evangelizare inter gentes.*

Deinde se ostendit non sibi pepercisse nec venisse se Hierosolymam, ne forte ibi didicerit ab apostolis. Sed recessi, inquit, in Arabiam; inde Damascum rediit (5); deinde post tres annos Hierosolymam venit. Ecce jam evangelizat, et Christum docet. Non ergo ab hominibus hæc didicit : post triennium enim venit Hierosolymam. Deinde ergo vidit Petrum, et quindecim diebus cum eo fuit. Quando ergo didicit a Petro aut discere potuit? Deinde neminem, inquit, vidi apostolorum nisi Jacobum fratrem Domini. In quo illud utique ostendit, a nullo se didicisse, cum et cum Petro paucis diebus fuerit : et Jacobum videns

(1) Vulg., *Quoniam.*

(2) Vulg., *et expugnabam illam.*

(3) Cod. 1. *dum lator*; 2. *eum lator*, sed deletur ibidem *eum*; 3. *lator*.

(4) Vulg. addit *meorum*.

(5) Vulg. *Sed alibi in Arabiam et iterum reversus sum Damascum.*

fratrem Domini, magis confirmavit a Jacobo se non potuisse discere; si quidem ea in evangelio habet Paulus; contra Jacobus non hæc, ut post docerimus. Deinde isse se ad partes Syriæ dicit et Ciliciæ; omnibus tamen jam se ecclesiis et Judæis notum fuisse, quod cum Judæus fuisset, etiam evangelium sequeretur et evangelizaret.

Post hæc narrat, post quatuordecim annos venisse se Hierosolymam. Unde ergo didicit hæc quæ evangelizat? non ab hominibus neque per hominem, sed per revelationem. *Exposui*, inquit, *illis omnibus Evangelium, quod prædico inter gentes* (1). Deinde etiam apostolis ego magis narraui Evangelium, non illi me docuerunt. Ubi et quantum per dissimulationem fecerit, docet, ut Evangelium obtineret: si quidem judaismi particulam acceperit ex necessitate, ut veritas Evangelii permaneret, quod loco suo quid sit docebimus. Inde Evangelium unum, et Petrum et se habere dicit; sed Petrum ut evangelizet Judæis, se ut gentibus; et hoc sibi per revelationem datum; et hæc officia divisa esse a Deo et domino nostro Jesu Christo: ipse enim in ambobus operatus est: quod confirmaverunt sententiam suam eandem esse Petrus et Joannes cum apostolo Paulo et cum Barnaba; et consenserunt ut isti gentibus evangelizarent, illi Judæis. Maximum autem illud et fiduciæ suæ et scientiæ et revelationis et Evangelii sui adjungit et memorat, quod integre Petrum dicit egisse antequam a Jacobo quidam venerunt: deinde postea quam venerunt, mutatus est: et hoc ipsum quod reprehenderit Paulus, et eum revicerit. Mutatus autem fuerat ut non ederet cum gentibus, et Judæis cibus uteretur. Hoc a se dicit reprehensum quippe cum antequam venissent a Jacobo, cum gentibus vivebat: postea timens veluti Jacobi legatos, cum Judæis vixerit; etenim Jacobus admixto Judaismo Christum evangelizabat, quod negat id faciendum. Si ergo jam hoc et reprehensum est, et in Petro cum ita ageret convictum atque superatum (2) et confirmatum; utique etiam isti Galatæ, cum hoc facere cœperint, corrigendi et commutandi sunt: scilicet ut hi per fidem in Jesum Christum credentes justificentur ex fide non ex operibus legis.

Huc usque ratio de se: deinde admonitio et enarratio est satis utilis et commoda ad id quod agere cupit, ut Galatas corrigat, ne sequentes judaismum, Evangelium non sequantur; quod unum est, et in Christum veram fidem habere, et ab eo justificari, non ex operibus legis. Post hæc dat alia argumenta, quæ ex Christo justificatio fit non ex lege neque ex operibus; et est ista omnis lectio, quam supra dixi, usque ad illum locum, qui incipit ita, *si autem quærentes justificari in Christo, inveniemur et ipsi peccatores; ergo Christus peccati minister est?* et reliqua. Sed nunc ad narrationem (quæ quare suscepta sit

A diximus) de sua persona redeamus. *Audistis*, inquit, *conversationem meam aliquando in judaismo*. Ne novam rem de se narrare videatur, audistis inquit vitam meam: hoc enim dixit conversationem: actum scitis vivendi, quem actum habebam aliquando cum in judaismo eram, et quemadmodum agebam, quia supra modum persequabar Ecclesiam Dei. Non solum, inquit, judæus eram, et legem sequebar, sed contra persequabar ecclesiam et impugnabam. Ergo qui talis eram ut persequerer Ecclesiam, non possum hodie qui conversus sum a judaismo ecclesiam persequi, quam persequabar; non possum, inquam, probare ut et judaismum sequar, et Ecclesiam persequar: simulque, et quod supra dixi, in judaismo nihil intellexi neque accepi quod ad Ecclesiam pertinebat. Non ergo ab hominibus doctus sum: expugnabam ergo ecclesiam: parum est expugnabam: quid adjecit? et proficiebam in judaismo supra multos cœtaneos meos in genere meo abundantius: et cum haberem collegas, æque omnes viucerem cupiditate, et professione in judaismo: et abundantius agerem, id est fortior ac vehementior ad judaismum asserendum essem: æmulator existens paternarum traditionum ut eodem modo traditiones paternas, id est lectiones judaismi et legis, exponerem et traderem. *Æmulus*, id est, imitator, et quasi concertatione quadam; qui et idem esse vellem quales fuerunt, vel patres mei vel ipsæ traditiones.

VERS. 15. — Hæc igitur cum fuerit vita, unde conversio tanta? Subjungit, *Sed cum placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus*. Ordo est, *sed cum placuit Deo revelare filium suum in me*. Quid est autem placuit Deo revelare filium suum in me? id est ut ego cognoscerem Christum: prius enim est ut cognoscat, deinde ut evangelizet. Sic *qui me*, inquit, *separavit de utero matris meæ*, id est nasci me fecit. Item *et vocavit me per gratiam suam*; id est ut ad gratiam suam venirem Deumque cognoscerem, evocavit: nemo enim cognoscit Deum nisi qui vocatus est. Vocavit ergo me, et placuit ei ut revelaret filium suum in me; ut ego, inquit, cognoscerem, et sic deinde ut eum evangelizarem inter gentes. Hoc postea quam placuit, quid secutum est? *continuo non acquievi carni et sanguini*. Ergo revelatum, inquit, mihi est quod evangelizo. Et omnino laboravi carnaliter. Hic enim labor non est. Nam si divina nuntiat, et ea quæ gratiam Dei habent animo labor non est, sed labor carnis et sanguinis, id est discurrere, ferre itineris laborem, provincias et gentes peragrarè (1). *Non autem acquievi*, inquit, *carni et sanguini*. Caro enim et sanguis homo exterior totus est. *Neque veni Hierosolymam ad præcessores meos apostolos* (2). Hinc enim videri potuit ab hominibus vel per homines didicisse si Hierosolymam pergeret, et cum majoribus

(1) Vulg. *Contuli cum illis Evangelium quod prædixi in gentibus*.

(2) Ita codex antiquior; at duo reliqui *separatum*.

(1) Vulg. *Continuo non acquievi, etc.*

(2) Vulg. *ad antecessores meos, etc.*

et præcessoribus diu viveret. Non, inquit, ivi ad apostolos præcessores meos, non ab ipsis didici; sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum. Hoc est quod accepit per revelationem a Deo, ut evangelizaret inter gentes. Abii, inquit, in Arabiam. Quam longum iter! et cum redit Damascum, quam diversum? Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum. Ergo jam tribus annis evangelizaverat inter gentes. Quid utique, nisi quod a Deo acceperat, ut Christum revelatum sibi gentibus evangelizaret? Post tres, inquit, annos Hierosolymam veni. Deinde subjungit causam, videre Petrum. Etenim si in Petro fundamentum ecclesiæ positum est, ut in evangelio dictum; cui revelata erant omnia Paulus seivit videre se debere Petrum; quasi eum, cui tanta auctoritas a Christo data esset, non ut ab eo aliquid disceret (1). Denique quid subjungit? et mansi apud eum diebus quindecim. Ergo mansi tantum. Numquid paucis diebus tantam istam de Deo scientiam tam parvo tempore a Petro potui discere? Alium autem apostolorum neminem vidi, nisi Jacobum fratrem Domini. Magna doctrina etiam hoc adjunxit magnoque ingenio: primo quod ita dixit, apostolorum neminem alium vidi: nam Jacobum apostolum Symmachiani faciunt quasi duodecimum (2); et hunc sequuntur qui ad dominum nostrum Jesum Christum adjungunt judaismi observantiam (3): quanquam etiam Jesum Christum fatentur: dicunt enim eum ipsum Adam esse, et esse animam generalem, et alia hujusmodi blasphema. Ergo hic Paulus negavit Jacobum apostolum (4), dicendo alium autem apostolorum neminem vidi quod neminem apostolorum alium vidisse se dixit, nisi Jacobum. Et causa, quare Jacobum, adjecta est fratrem Domini qui frater est habitus secundum carnem. Cum autem fratrem dixit,

(1) Locus insignis pro Petri auctoritate, quam etiam sapientissimi in Ecclesia doctores revereri apud prime debent.

(2) Notabilis admodum est hic Victorini locus de hæreticis Symmachianis; adjungendusque paucis illis veterum auctoritatibus, quas ob hujus hæreseos tradendam notitiam, collegit Fabricius in scholiis ad Philastrium, cap. 63.

(3) Jacobum indulsisse conversis ex judaismo christianis, ut mosaicos ritus partim saltem sectarentur, constat ex Actibus apost. xxi, 20, ubi Paulus ad Jacobum senioresque Hierosolymis versantes introductus, audit eos sibi dicentes: Vides, frater, quot millia sunt in Judæis, qui crediderunt, et omnes annulatores sunt legis. Idem tamen Jacobus in concilio apostolico (Act. xv, 13) secutus erat Petri sententiam, ne videlicet illi saltem qui ex ethnicis accedebant ad Christum, iugo legis mosaicæ subicerentur.

(4) Quæstio inter viros ecclesiasticos diu ventilata nunquam Jacobus, qui primus Hierosolymorum episcopus fuit, fraterque Domini dictus, e collegio duodecim apostolorum sit, necne. Quæ rursus quæstio ex alia controversia pendet, utrum tres Jacobi fuerint an tantum duo; qua super re docte disputavit inter cæteros Florentinius ad Martyrolog. Hieronym. dissertatione illa qua tres Jacobos fuisse contendit. Victorinus certe noster Jacobum episcopum Hierosolymitanum e numero apostolorum eximit: consequenterque tres Jacobos admittit: nam Jacobi duo recensentur discrete inter apostolos, Act. 1, 13.

A apostolum negavit. Videndus autem hic fuerat honorifice. Sed neque a Jacobo aliquid discere potuit, quippe cum alia sentiat. At neque a Petro, vel quod paucis diebus cum Petro moratus est; vel quod Jacobus apostolus non est, et in hæresi sit (1). Adjecit autem et Jacobum. Vidi ergo nominatim quid Jacobus tractet et evangelizet: et tamen quoniam cognita mihi est ista blasphemia (2), repudiata a me est, sicut et a vobis, o Galatæ, repudianda. Non enim potestis dicere, negas Jacobum, et inde ea quæ nos sequimur repudias, quia non vidisti Jacobum. Adjecit ergo vidi et Jacobum. Nec error est: quem Jacobum fratrem inquit Domini, id est auctorem sententiæ vestræ. Ita nihil apud me valuit. Et cum non secutus sim, et novi ejus sententiam. Quia ergo nihil mihi incognitum est, nec ille valuit persuadere, frustra vos cum sequimini (5).

VERS. 20.—Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo,

(1) Nemo hic scandalum inconsulte patiatnr. Non enim Victorinus infami sensu hic hæresim dicit, sed grammatico et naturali. Ecce enim in concilio apostolico (Act. xv, 5) surrexerunt quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderant, dicentes quia oportet circumcidi, præcipere quoque servare legem Moysi.

(2) Damnata fuisse a Petro in concilio apostolico sententiam de retinendis in christiana professione mosaicis ritibus, eique decreto primum omnium assensisse Jacobum, tradunt Actus apostolici, cap. xv. Ob id blasphema sententia evasit; videlicet si quis ethnicos ad baptismum accedentes Mosi obtemperare cogeret. Porro a blasphemia longissime aberat Jacobus, qui non nisi Judæos conversos passus est æconomia quadam retinere ritus patrios. Nonne etiam Alexandria judaizantem in primordiis ecclesiam narrat Hieronymus, de Vir. ill., cap. 8? Quid quod ipse Paulus aliquando necessitati cessit, v. gr., cum Timotheum circumcidit?

(3) Ita se habet hic locus in antiquiore codice Othoboniano, a quo duo reliqui Victorini codices derivati fuerunt. Sed enim vetustior is codex manu emendatoris interdum expertus est; quæ modo in marginibus scripsit lege caute; modo etiam, quamquam raro, textui vim intulit, deletis nempe antiquis particulis (quæ tamen omnes sub litura adhuc leguntur) diversis autem in ora libri suppositis. Has autem emendationes receperunt in textum reliqui duo codices; ita ut genuinum et sine interpolatione textum codex unus aliquando suppeditet, quem ego semper exprimendum curavi. Cave tamen putet factam esse in Vaticana bibliotheca interpolationem: namque hic codex Othobonianus non nisi anno 1749, beneficio Benedicti XIV, in pontificiam bibliothecam est illatus; manus autem interpolantis adeo vetustior hac ætate est, ut mihi ad sæculi xv initium referenda videatur. Igitur qui codicem interpolavit, ita scripsit hoc loco in codicis ora: Non ergo hic Paulus asserit Jacobum apostolum, dicendo alium autem apostolum vidi neminem, nisi Jacobum. Cur autem adjecit fratrem Domini? quia frater est illius habitus: videndus autem hic fuerat honorifice. Sed neque a Jacobo aliquid discere potuit, quippe cum alia sentiat. At neque a Petro, vel quod paucis diebus cum Petro moratus est; vel quod Jacobus apostolus in ea sententia est, ut servet legalia; quæ quidem a me repudiata est, sicut a vobis, o Galatæ, repudianda est. Non enim potestis dicere, Ea quæ nos sequimur, repudias, quia Jacobum non vidisti. Adjecit ergo, vidi et Jacobum fratrem Domini auctorem sententiæ vestræ. Scilicet ita nihil apud me valuit, ut eum non sim secutus, licet ejus noverim sententiam. Quia ergo nihil mihi incognitum est, nec ille valuit persuadere, frustra vos eum sequimini.

quia non mentior. Deferenda fides erat etiam iurejurando. His enim, qui jam erraverunt a fide, ea, inquit, quæ scribo vobis non mentior, ecce coram Deo omnia profiteor me narrare, quemadmodum gesta sunt.

VERS. 21. — *Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ, hoc est evangelizare per gentes.*

VERS. 22. — *Eram autem ignotus facie ecclesiis Judææ quæ sunt (1) in Christo.* Id est jam notum erat evangelium pene omnibus ecclesiis Judææ, quod ego annuntiabam (quæ tamen Judæa est in Christo, non in iudaismo Judæorum). Multæ autem ecclesiæ sunt in Christo, quibus omnibus notum erat evangelium, quod de Christo habet. *Eram tamen ipse ignotus facie.* His ergo omnibus, quid ostendit? jam se evangelium suum omnibus persuasisse etiam cum absens esset.

VERS. 23. — *Tantummodo audiebant quod is (2) qui persequatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem.* Hoc et miraculo dicit fuisse omnibus, quod utique et esse debet ad miraculum: audiebant, inquit, omnes quod ego qui Judæus fuisset, qui persequeretur Christianos et ecclesias aliquando, nunc evangelizarem fidem, id est, ut omnes haberent fidem in Christum: quam fidem antea denegabat, quam aliquando expugnabat. Miraculum ergo erat ut hodie evangelizaret fidem, qui aliquando expugnauerat; quod ipse fecerat.

VERS. 24. — *Et in me, inquit, magnificabant (3) Dominum.* Quia omnes jam capiebant virtutem Dei, et magnificum Deum dicebant, quod ego conversus essem; et expugnator qui fueram, nunc essem prædicator. Sic fiebat ut magnificarent Deum in me; id est magnum dicerent, qui conversa subito mente prædicarem Dominum Christum, scilicet quem ego antea expugnabam. Quid enim tam magnificum, quam vinci mentem, et accipere contrariam et prædicare eam quam ante expugnabas fidem? Quod si ita est, ergo et vos nihil aliud sequi debetis, nisi quod vobis evangelizat fidem Christi.

CAP. IV. — VERS. 1. — *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolimam cum Barnaba, assumpto et Tito.* Semel enim ante, post triennium; nunc post annos quatuordecim iterum, inquit, ascendi. Ergo evangelium a me gentibus enuntiatum, per revelationem accepi, non ab hominibus neque per hominem didici. *Cum Barnaba et assumpto Tito.* Hos utique ut testes habet, per quos probat evangelium suum per revelationem sibi datum; si quidem Barnabas mecum, inquit, ascendit; assumpsit etiam Titum; quorum fides probata omnibus et evangelium.

VERS. 2. — *Ascendi autem secundum revelationem, et exposui illis evangelium quod prædico inter gentes (4).* Magnis argumentis probare nititur evangelium ex revelatione sibi datum, quod inter gentes prædicaret a Deo esse: nam ascendi, inquit, Hierosolimam secundum revelationem; ut etiam docerem omnes; etiam ipsos

(1) Vulg.: erant.

(2) Vulg.: tantum autem auditum habebant: quoniam qui, etc.

(3) Vulg.: clarificabant.

(4) Vulg.: et contuli cum illis evangelium, quod prædico in gentibus.

Judæos; exposui, inquit, omnibus evangelium quod prædico inter gentes. In quo intelligitur, ex eo quod nemo contradixit, nemo restitit, hoc verum esse evangelium et unum: siquidem hoc quod prædico, inquit, inter gentes exposui in Hierosolyma. Sed potuit ignorare populus. Quid adjecit? *Seorsum autem his qui firmamenta videbantur esse (1).* Id est per quos mandata Dei tradebantur et evangelium, ut apostolis cæterisque; his, inquit, seorsum exposui evangelium quod prædico inter gentes, ut si quid esset quod aliter traderent, corrigerent, vel quod ipse aliter traderem, emendarent. Hæc igitur causa fuit cur ascenderem Hierosolimam; et propterea mihi revelatum est ut ascenderem, quo facilius cognosceretur bonum evangelium, et meum inter gentes, et illorum inter Judæos. Quod autem seorsum illis ostendit, est, ut Judæos de medio tollerent, et inter se mysteria communicarent ipsi, qui noverant. Quibus omnibus cum fuisset una sententia atque unum evangelium, quid persuadere nititur? nihil novi addere debere, nihilque conjungere. Unde peccant hodie Galatæ sequendo iudaismum et disciplinam vel circumcisionis vel sabbati vel rerum cæterarum: *Ne forte in vacuum currem aut cucurrissem.* Id est ne non integre evangelizarem: si enim minus aliquid evangelizavi, in vacuum cucurri, aut in vacuum nunc etiam curro. Si enim prodest circumcisio, sabbati observatio, rerumque cæterarum, non erit ex gratia Christi salus, et in vacuum curritur.

VERS. 3. — *Sed neque Titus, qui mecum erat, græcus (2) compulsus est circumcidi.* Illud explicat, nihil omnino actum esse ab his qui pseudoapostoli sunt, id est ab his qui evangelio Pauli, hoc est nuntio de Filio Dei Christo, per quem est fides et certa salus, huic, inquam, evangelio adjungendum putant esse, circumcidi, observare sabbatum, et cætera; hæc, inquam, non valuisse, ait; neque persuasum esse Tito, qui utique, inquit, græcus erat, id est paganus, ut compelleretur circumcidi, ac propterea non tamen illi persuasum est, neque ipsi quidem ausi sunt illum compellere. Ita consensus apostolo factus est de evangelio omnium, qui apud Hierosolimam fuerunt. Unde peccant Galatæ, qui novum istud adjungendum putant.

VERS. 4 et 5. — *Sed propter subductos (3) falsos fratres, qui subintraverunt (4) auscultare libertatem nostram, quam habemus in Christo, ut nos in servitutem redigerent, ad horam cessimus subjectioni.* Quidam hæc sic legunt: *Nec ad horam cessimus subjectioni (5);* et est sensus integer cum superiori, ut neque græcus Titus compulsus sit circumcidi, nec tamen nos cessimus vel ad horam subjectioni; id est

(1) Vulg.: seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse.

(2) Vulg.: cum esset gentilis.

(3) Vulg.: subintroductos.

(4) Vulg.: subintroierunt explorare... in Christo Jesu.

(5) Sic est in editione Pauli vulgata, quæ hunc textum sic exhibet: *Quibus neque ad horam cessimus subjectione.*

ut in aliquibus cederemus. Quoniam tamen in plurimis codicibus et latinis et græcis (1) ista sententia est, *ad horam cessimus subjectioni*, id est ferimus quæ illis facienda videbantur, sed non ut semper sequeremur; multis modis probatur legendum ita esse, *ad horam cessimus subjectioni*; primum quia vere cessit; nam et Timotheum circumcidit propter Judæos, ut ait in Actibus apostolorum (Cap. xvi, 3). Ergo mentiri non debuit apostolus. Deinde nec ad horam quis diceret, si negare opus fuerat omnino factum. Et certe si Petro restitit, quid est hic nec ad horam cessimus? Item si supra dictum neque Titus, qui *mecum erat græcus, compulsus est circumcidi*; non ergo in omnibus nec semper aut multum; postremo propter inductos fratres, qui erant miscentes judaismum christianismo. Et hinc propter Judæos declaravit certe semper consilium suum, ut aliquando cederet, etiam his rebus quæ veræ sunt. Nam hinc ille sensus est, qui judæus ut Judæos lucrifacerem, et cætera hujusmodi. Ergo nunc propter subinductos falsos fratres (quoniam multi pseudoapostoli, quos falsos fratres dicit) quidam cœperunt addere, subintrare persuasionibus suis, atque auscultare libertatem verborum apostolicorum; id est intrare cupiebant nos. An veri apostoli tamen Christi? an tentabant libertatem nostram quam habemus in Christo? Cum ergo illorum consilium videremus, ut nos inducerent in servitum, ad horam quidem cessimus subjectioni, id est ad breve tempus ut aliqua faceremus. Non hoc cuiusque, sed perfecto et in fide corroborato permissum intelligere debemus, ut propter Christum aliqua faciat quæ extra regulam sunt; dummodo ea, quæ facit, prosint legi, id est ut animæ liberentur. Et id multis in locis probatum, et a Paulo gestum ostendimus, uti cedat non veræ regulæ; exinde corrigat, atque inducat ad veram regulam multos. Hinc et illud est quod concedit et secundas nuptias, et quod ipas nuptias (2), et quod etiam cibos et omnes cibos: et idolothytos cibos quamquam prohibeat, fiducia tamen et certæ fidei concedit. Cum enim Christus in animo sit, et Christus nutriatur per fidem in nobis, cedere ad tempus regulæ non veræ periculum non est; si modo tamen hoc ideo faciamus, ut eos adducere ad veram regulam ipsa prima societate possimus. Denique sic subjungit *cessimus subjectioni, sed ad horam, ut veritas evangelii permaneat apud vos*; vos qui a nobis instructi. O Galatæ, non cessimus, ut et vos faciatis, sed ut illis satisfaceret atque inducerentur ad veram regulam, et apud vos veritas evangelii ut permaneret.

VERS. 6. — *Ab his autem qui videntur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest, Deus hominis faciem (5) non accipit)*. Ita positum, *ab his,*

(1) Hujusmodi varietatem ex Patribus collectam exhibet Wetstenius in scholiis criticis ad hunc locum. Consule etiam Sabatierium.

(2) In ora codicis antiquioris adnotatur *caute lege*.

(3) Vulg., *Deus personam hominis, etc.*

A quasi ex his qui videntur esse aliquid, vel ab his qui ab ipsis provenerunt pseudo-apostoli (1), tamen aliquid essent, id est mutarentur, sequerentur jam evangelium. Quicumque igitur nunc videntur esse aliquid, et ab his orti sunt, ut ante tales fuerint, nunc vero integri (hoc est enim esse aliquid): quales ante fuerint, id est aliquando, nihil inquit mea interest: sufficit enim mihi qualis sit, neque curo qualis ante fuerit. Et adjungit causam *Deus enim hominis faciem non accipit*, sed mentem, sed fidem: utrum græcus, utrum judæus, utrum aliquid fuerit, non hoc Deus accipit, sed quid sit; et an fidem susceperit et evangelium: non enim in præjudicio veritatis acceptat Deus personam. neque ego illos accepi, qui dicebantur columnæ esse. Hoc est ergo quod ait: *michi enim qui aliquid existimantur esse (2), nihil contulerunt*, hoc est nihil me docuerunt, nihil addiderunt, sed evangelium meum probaverunt. Ergo, et vobis nihil debuit addi ad evangelium, quod vobis pronuntiavi.

VERS. 7, 8, 9. — *Sed magis contra (3) cum vidissent quoniam creditum est mihi evangelium præputii, sicut Petro circumcissionis; qui operatus est Petro in apostolatam circumcissionis operatus est mihi (4) in gentibus; et cognita gratiâ quæ data est mihi (5) Petrus et Joannes (6), qui videbantur columnæ esse, dexteram dederunt*. Ordo: mihi illi præcipui viri Petrus et Joannes et Jacobus, qui columnæ esse videbantur, dexteram dederunt; id est consensum commodarunt, cum viderent mihi creditum esse evangelium præputii, id est per gentes eodem modo creditum, ut Petro evangelium creditum est circumcissionis ut evangelizaret per Judæos. Quare autem creditum mihi sicut illis, subjunctum est *qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est et mihi in gentibus*: id est unus Deus atque idem Deus ipse operatus est ut Petrus evangelizaret Judæis, et mihi ut ego evangelizarem gentibus: qua gratia cognita, quæ data est mihi, quod et ego pari modo per gentes apostolus factus sum Dei gratia; coactus Petrus et Jacobus et Joannes, qui videbantur columnæ esse, id est qui sustentabant Ecclesiam, ut columna sustentant culmina et cætera; isti, inquam, tales vel tanti dexteram mihi dederunt, id est copulaverunt amicitiam et pacem et firmitatem, et unum evangelium se habere pronuntiaverunt. Vos ergo, Galatæ, peccatis; et neque meum sequimini evangelium, neque Petri, Jacobi, Joannis, qui columnæ sunt Ecclesiæ, dum additis es quæ a nullo approbata. Hoc enim agit in hac omni narratione, peccare Galatas, addendo ad fidem in Christum, observationem legis judaicæ et sabbati et circumcissionis.

(1) Codd. *pseudoapostolis*; sed tamen postrema s videtur expuncta in antiquiore codice.

(2) Vulg., *michi enim qui videbantur esse aliquid*.

(3) Vulg., *Sed econtra cum vidissent quod, etc.*

(4) Vulg., *operatus est et mihi inter gentes*.

(5) Vulg., *et cum cognovissent gratiam, etc.*

(6) Addendus est Jacobus. Vulg. Sic habet hunc locum: Jacobus et Cephas et Joannes qui videbantur columnæ esse, dexteram dederunt mihi.

Et Barnabæ societatis. Non mihi tantum dexteram A dederunt societatis, sed etiam Barnabæ, qui mecum fuit socius. Plus autem adjecit, ne videretur sibi tantum creditum. Verum autem probatum est evangelium Pauli, si probatum est et Barnabæ, qui comes fuit Pauli; cui data est societas per dexteram ab his qui in Hierosolymis apostolatam gerebant, et evangelium nuntiabant Judæis. Unum verum probat esse evangelium apud omnes, et Galatas errare. *Ut nos in gentibus (1), ipsi autem in circumcissione prædicarent.* Ad hoc dexteram dederunt, consensum commodantes in evangelium et mihi et Barnabæ, ut nos prædicarem in gentibus, ipsi autem Judæis, hoc est in circumcissione, evangelium prædicarent.

VERS. 10.— *Tantummodo ut pauperum memores essemus (2).* Ita si quid corrigendum esset, corrigerent et B monerent: si quidem quod addendum putavissent, adjecissent. Quid tamen illud *ut pauperum memores essemus?* In omni epistola sua Paulus ita agit. Cum igitur ista tractarent Paulus et Barnabas cum Joanne et Petro et Jacobo, admissum evangelium est eodem modo, ut tradit Paulus, et confirmatum est. De hac tantummodo disputatione non admitti opera ad salutem, non libenter audierunt: monerunt tamen ut memores tantam pauperum essemus (3). Ita et ipsum consentiunt, non ibi esse spem salutis, si in pauperes opera (4) efficiamus (5), sed tantummodo quid admonent ut memores essemus pauperum; non uti consumamus omnem actionem nostram, sed non habentibus id quod possumus habere commodemus. *Memores tantum ut simus pauperum.* Non in hoc curam et sollicitudinem ponamus, totamque virtutem salutis nostræ retinendæ. Ita pene correctus in hoc est et admonitus, tamen non fatetur: ut memores essemus, inquit, non ut hoc ageremus, sed ut in memoria haberemus; quod est minus quam in hoc operam ponere, et hoc solum complere. *Quod etiam sollicitus fui etiam hoc ipsum facere.* Plus adjecit ut etiam de hoc præter Evangelium, quod prædicabat, habuerit sollicitudinem, ut circa pauperes memor esset, et quodcumque posset præstaret. Etiam si revera pauper nullus est, si modo fidem servans, et in Deum credens divitias expectat salvationis suæ. Nam victus præsens, et parvus est et sufficiens, et qui non magnopere constet vel præstanti vel accipienti.

VERS. 11.— *Cum autem venisset Petrus in Antiochiam, in faciem illi restitit, quoniam reprehensus (6) erat.* Non solum, inquit, evangelium meum probatum est ab his apostolis, qui erant in Hierusalem, neque solum admonitus sum, ut pauperum memor

(1) Vulg. *Ut nos ingentes, ipsi autem in circumcissionem.*

(2) Vulg., *tantum ut pauperum, etc.*

(3) Codd. *essent.*

(4) Codd. *operas.*

(5) Videlicet sine recta fide vel sine gratia Dei. Legendus autem Bellarminus est, qui hanc questionem plenissime et acutissime tractat de Justif. lib. 1, cap. 19, seq.

(6) Ita codd.; at vulg. ed. hunc versiculum sic exhibet: *Cum autem venisset Cephas Antiochiam: in faciem ei restitit, quia reprehensibilis erat.*

essem, quod bene officium est, necessarium tamen; quod ipsum implevimus, et sollicitus fui hoc ipsum ut facerem; verum etiam, inquit, peccatum Petri non tacui; in quo libertatem suam ostendit, et fiduciam de evangelio suo, si quidem quod aliter fiebat a Petro, reprehendit. Rursusque etiam illud quod utique Petrus reprehensus magis erumperet reprehendere, si quid in me vilius esset; meque si non recte agerem in evangelio, proderet; et læsus non parceret. Cum in Antiochiam, inquit, venisset Petrus, non per ecclesiam locutus sum et apud plebem, sed in faciem illi restitit, id est aperte contradixi. Et unde fiducia fuit? non ipse eum reprehendit, sed reprehensum ab omnibus arguit et accusat, quoniam reprehensus erat. Ergo et ille populi judicio peccavit, et accusatus est; et populus si quid in me peccati esset, pari modo reprehenderet, sicut illum reprehendit.

VERS. 12.— *Prius enim quam venirent quidam ab Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat se (1) timens eos qui erant ex circumcissione. Et consenserunt cum illo et ceteri Judæi, ita ut Barnabas consentiret simulationi eorum (2).* Aperte ipsum peccatum explicat, quid fecisset. Quod quidem peccatum se reprehendisse dicit in Petro, fortasse nunc tacuisset: suffecerat enim correctum esse Petrum reprehensione populi, et aperta hujus accusatione: sed quoniam prodest, et ad epistolam maxime necessarium, idcirco narratur. Ubi duo agit; primum quoniam evangelium suum privatum non esset reprehensum, et ipse cum reprehenderet Petrum nihil a Petro reprehensionis audierit; tunc deinde illud quod dixi maxime necessarium est, ut quoniam Galatæ, omisso evangelio primo, regulæ evangelii adjiciendum aliquid (3) putabant, ut et sabbatum observarent, et circumcissionem, et eodem modo viverent ut Judæi; hoc quoniam Galatæ faciunt, idcirco hæc epistola ad illos scribitur: unde optime narratur, quia id ipsum a Paulo reprehensum est in Petro, et populus reprehendit: unde colligitur et hos quoque peccare. Quomodo autem vel quid admiserit Petrus, sic subjungit per narrationem: prius enim, inquit, ante quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat tenens evangelium integrum, et regulam ejus, ut æqualiter de Christo annuncietur et Judæis et gentibus, et non observetur cibus Judæorum, sed vivatur simpliciter more gentium. Hoc prius, inquit, faciebat Petrus ante quam ab Jacobo venirent quidam. Jacobus enim frater Domini, qui (4) auctor est ad Symmachianos (5), prius apud Hierosolymam sibi hoc adsumendum putavit, uti et Chri-

(1) Vulg. *Subtrahebat et segregabat se, timens, etc.*

(2) Vulg. *Et simulationi ejus consenserunt ceteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.*

(3) Codd. *pro aliquid habet ad vitam.*

(4) Codd. *quia.*

(5) Ita codd. Ego vero malim auctor est Symmachianis. Porro non Jacobus hæresim Symmachianam peperit, sed eum sibi Symmachiani auctorem calumniose assumpserunt.

stum prædicaret, et viveret ut Judæi, omnia faciens A quæ Judæorum lex præcipit, id est quæ sibi Judæi observanda intellexerunt. Ab Jacobo ergo quidam cum venissent ad Petrum; veritus, inquit, et timens subtraxit se ne cum gentibus ederet. Sed hoc reprehendit quod antea cum gentibus edebat, et nunc subtraxit se, timens eos qui erant ex circumcissione, id est homines ab Jacobo venientes.

Atque id parum est quod ipse faciebat; inde (1) magna peccatum, quod alii illi consentiebant. *Et consenserunt cum illo et cæteri Judæi.* Sic accipiamus hic Judæos qui jam tamen Christum acceperant, ut consentirent illi, et Christum accipientes, et judaicam disciplinam et observantiam; nisi enim hoc accipiamus, quid erit, *consenserunt illi*, si illi suo more viventes secundum judaicam disciplinam agerent? Sed B qui jam evangelium perceperant Christo credendo, quemadmodum et ipse prius cum gentibus edebat, postea illo subtrahente se, et timente eos qui venerant ab Jacobo (quos timebat scilicet ex circumcissione viros) ita cæteri consenserunt, ut non cum gentibus viverent, sed cum circumcissione, id est cum Judæis et ipsi qui Judæi erant antea. *Ita ut et Barnabas consentiret simulationi eorum.* Ita, inquit, male simulaverant cum Judæis vivere, dimissis gentibus, ut Barnabas consentiret illis: de quo supra dictum quod socius sit Pauli, et evangelium integre tenet: consensit tamen illis, et illorum simulationi. Quid igitur intelligimus simulationem? Nam etiam Petrus, et Barnabas et cæteri Judæi vere transierant in hoc C ut et judaica disciplina vitam agerent, sed ad tempus propter præsentem, et simularent: et idcirco, inquit, et Barnabas consensit eorum simulationi. Ita accipiendum: nam neque Petrus neque cæteri transierant ad judaicam disciplinam, sed ad tempus consenserant; quod quidem aliquoties fit simulata consensio: verumtamen unde precabatur Petrus? quia non ille (2) ad inducendos Judæos ista finxerat, ut consentiret illis; quod fecit ipse Paulus, et fecisse se gloriatur, ut consentiret Judæis, sed ut illos lucrificeret: sed quod Petrus (3) simulavit quidem, in eo tamen peccavit, quod subtrahere se timens eos qui erant ex circumcissione. Propter timorem igitur cum simularet seque abstinere a gentibus, ipsi simulationi et Barnabas consentiret, idcirco, inquit, ego aperte restiti, et eum accusavi, non recte propter timorem illum ita simulasse. D

Deinde sic subsequitur, Vers. 14: — *Sed cum vidissem quoniam non recte ingrediuntur (4) ad veritatem evangelii.* Tenebant quidem evangelium et integro tenebant, et intelligebant non ita vivendum quemadmodum vivunt ex circumcissione; sed quoniam simulabant, idcirco male evangelium et interpretabantur, et male ad veritatem evangelii non recta via pergo-

(1) Codd. *unde.*

(2) Codd. *unde aliquod non ad inducendos illos, pro quia non ille.*

(3) Cod. in *Petro.*

(4) Vulg.: *Sed cum vidissem quod non recte ambularent, etc.*

bant. Hoc ergo cum viderem, dixi Petro coram omnibus: id est quod supra dixi in faciem restiti; et aperte dixi, et coram omnibus dixi: si tu cum sis judæus gentiliter vivis, quomodo gentes cogis judaizare? Utique intellexit etiam Paulus Petrum simulasse propter metum, ut non cum gentibus viveret. Itaque non hoc illi objicit; quia dicere poterat ille, simulavi. Quid igitur objicit illi? vixisti cum gentibus, et vivis cum gentibus: si enim ad tempus consensionem habes, sine dubio gentiliter vivis: quoniam simulatio decipit multos, peccas: cogis enim gentes judaizare. Ita et intellexisse ostendit consensisse Petrum Judæis, sed simulatione; et tamen illum peccare, primo quia timuit eos qui venerant; deinde quia cæteri fallebantur et cogebantur judaizare, non B intelligentes illum simulare. Hoc ergo colligit, et dixisse memorat: si (1) tu, Petre, cum sis Judæus gentiliter vivis, id est cum gentibus vivis, quomodo ipsas gentes cogis judaizare? id est judaicam disciplinam agere et in cibis et in observationibus?

VERS. 15. — *Nos natura Judæi, et non ex gentibus, peccatores; scientes quia non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Christi Jesu; et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide (2) et non ex operibus legis: quoniam ex operibus non justificatur omnis caro (3).* Adhuc pars orationis est ipsius Pauli accusantis Petrum et ad eum loquentis quod non recte judaismo consentiret, et sic induceret gentes judaizare. Nos, inquit, Judæi, id est, ego et tu, Petre, et cæteri qui peccatores sumus (4), non tamen C ex gentibus, sed Judæi sumus, nempe in Christum fidem sumimus, qua utique ratione cum Judæi essemus; scilicet quia scimus non justificari hominem ex operibus legis, sed justificari per fidem, et fidem Jesu Christi; cum hoc igitur sciremus, nos, inquit, in Christo Jesu credidimus, et credimus, ut justificemur ex fide, non ex operibus legis; quia ex operibus legis, non justificatur omnis caro, id est homo qui in carne est. Ergo si hoc scientes credidimus per fidem justificationem fieri, utique erramus, si nunc ad judaismum redimus, ex quo transivimus, ut non ex operibus justificemur sed ex fide, et fide in Christum: ipsa enim fides sola (5) justificationem dat et sanctificationem. Ita quælibet caro, sive Judæi, sive

(1) Codd. *quare pro si.*

(2) Vulg. addit.: *Christi.*

(3) Vulg.: *propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro.*

(4) Notabile dictum, quod demonstrat Victorinum posuisse comma ante *peccatores* in textu superscripto Pauli, secus ac est in vulgata editione, ubi *peccatores* respicit *gentes*.

(5) Ita locutos alios quoque patres aliquot scimus, quos recenset explicatque Bellarminus lib. cit. cap. 25. Ego vero nolo nunc ingredi pelagus controversiæ de justificatione. Ecce tamen sacer Jacobus Ep. cap. 11: *Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est offerens filium suum super altare? vides quoniam fides cooperabatur operibus ejus, et ex operibus fides consummata est? — Ex operibus justificatur homo et non ex fide tantum.*

ex gentibus, non ex operibus, neque observatione legis Judæorum, sed justificatur ex fide.

VERS. 17. — *Si autem quærentes justificari in Christo, inveniemur et ipsi peccatores, ergo et Christus peccati minister est (1)?* Etenim peccatores cum sint Judæi, et peccatores non ex gentibus, et cum accepta fide in Christo agimus quod Judæi agunt, qui ideo in Christum fidem sumimus, quia non ex operibus legis justificari intelleximus hominem, in qua (2) volumus justificari in Christo; observantes legis opera, peccatores efficiuntur: jam fit ut Christus peccati minister sit; quem ideo accepimus, ne peccaremus; nunc accepto ipso; cum ad peccata redeamus, id est judicemus, factus est Christus peccati minister? Sed hoc, inquit, absit: id est non ita oportet sentire, non ita agere, ut Christus peccati minister sit, qui ideo

passus est ut peccatum interiret.

VERS. 18. — *Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, prævaricatorem me constituo.* Cum enim credidi Judæus in Christo, destruxi legem et legis opera: nunc autem post credulitatem in Christum si revertor atque ago legis opera, ædifico quæ destruxi, et sum jam prævaricator, qui contra facio quam utilitas et virtus et causa postulat. Cujus autem prævaricator sum? non legis, sed Christi: mandata enim Christi in prævaricationem traho, si ad judaismum revertor, et ea observare incipio quæ condemnavi observanda; quia intellexi non ex ipsis justificari hominem, sed ex Christo.

VERS. 19. — *Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam.* Potest videri duas leges dixisse Paulus, unam Christi, alteram Moysi, ut ipsi legi mortuum se dicat, quæ fuit Judæis data, per legem quæ a Christo data sit: ut hoc sit, per legem legi mortuus sum; id est per legem Christi mortuus sum legi Judæorum ante datæ. Potest autem videri, quod frequenter ait Paulus, sed et ipse Salvator, ut idcirco duas leges hinc nominaverit, quoniam eadem ipsa velut duplex est, una cum carnaliter, altera cum spiritualiter, intelligitur. Ante autem carnaliter intelligebatur; et ex operibus et ex circumcissione et cæteris observationibus carnaliter intellectis legi serviebatur: at postea quam Salvator verum et spiritale lumen apparuit, intelligi lex cœpit spiritualiter; facta velut alia, cum eadem ipsa lex sit. Ergo erit sensus: ego enim per legem quæ nunc spiritualiter intelligitur, legi mortuus sum; illi scilicet legi, quæ carnaliter intelligebatur. Et cum ita sit, quia tamen spiritualiter intelligo legem, mortuus sum legi carnali, ut Deo vivam. Sic enim Deo quis vivit cum præcepta illa in lege posita non carnaliter intelligit, sed spiritualiter; id est quid sit vere circumcidi, quid sit verum sabbatum, quid cætera, quæ multis locis et tractata sunt et tractabuntur.

Cum Christo crucifixus sum. Hoc est jam aliam le-

(1) Vulg.: *Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, numquid Christus peccati minister est? absit.*

(2) Subintellige *fide*.

gem accepisse, ut jam homo vetus fixus sit cruci, id est tota caro, id est omnis homo vetus, et desideria carnis. Hoc enim Christus mysterio suo, et mihi egit. Confixi ergo cum Christo sumus cruci.

VERS. 20. — *Vivo autem, jam non ego, sed vivit in me Christus.* Id est jam spiritus factus sum, spiritualiter intelligendo mandata Dei. Ante totum circa carnem me exhibebam, et ejus desideriis vel serviebam vel imperabam, nihil spiritualiter intelligens. Nunc ergo quoniam ipse spiritualiter vivo, vivit in me Christus. *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo filii Dei et Christi.* Hoc est vere spiritualiter vivere, ut cum in carne quis vivat, non propter carnem vivat, neque ex carne, sed vivat Deo et Christo in fide eorum: quod est vivere spiritualiter, de ipso cogitare, ipsum loqui, ipsum credere, ad ipsum desiderio tendere, fugere mundum, exponere omnia quæ in mundo sunt ex animo: hoc est fide vivere, a nullo aliud boni sperare quam a Christo et a Deo: hoc est in fide vivere et Dei et Christi, qui me dilexit et tradidit tantum beneficium, ut se pro nobis daret morti et cruci, ac sic nos de peccatis liberaret.

Denique sic subsequitur, VERS. 21: — *Non sum ingratus gratiæ Dei (1)* ut cum ipse me hæredem fecerit per Christum, et Christus se tradiderit pro me, ego dimissa omni spe quam habeo in Christo, redeam ad spem legis ut credam ex operibus legis me justificari. Hoc est ingratum esse ei qui mihi tantum præstitit, ut pro me se objiceret, et me a peccatis liberaret per peccata in se punita. *Nam si per legem justitia est, ergo Christus gratis mortuus est.* Plena conclusio circa errores Galatarum et eorum qui ad christianismum judaismum addunt: etenim, inquit, si justitia est per legem, frustra mortuus est Christus. Si enim ideo mortuus est Christus, quoniam justificatio non contingebat ex lege, debeo Christum tamen sequi: sin autem etiam post adventum Christi per legem justificari me credo, non est mortuus Christus propter me, et gratis mortuus est, id est sine causa mortuus est. Pugnat et adversum sibi est, credere in Christum, et legis opera sequi; cum enim lex ex operibus suis non justificaret hominem, idcirco Christus venit, ut morte sua justificatio homini fieret: nunc cum ad legem reditus sit post fidem in Christum, gratis videbitur Christus mortuus esse, ut nihil nobis præstiterit; quippe cum jam præstabat hoc lex. Porro autem non præstabat hoc lex; et ideo Christus venit, ut ipse præstaret: ergo non gratis mortuus est Christus; sed per ipsum nobis justificatio provenit: quod si ita est, ex operibus legis non est justitia.

CAP. III. — VERS. 1. — *O stulti Galatæ, quis vos fascinavit (2), ante quorum oculos Christus Jesus proscriptus est (3), et in vobis crucifixus? Non patiuntur fascinum, nisi qui in bono aliquo pollent, et patiuntur*

(1) Vulg. *non abjicio gratiam Dei.*

(2) Vulg. *habet: Quis vos fascinavit non obedire veritati.*

(3) Notemus lectionem *proscriptus* (pro præscriptus) quam alii quoque prisci patres repræsentant.

a malignis et invidis : et cum bonum ex evangelio vero accepissent, et in Christum crederent, et ejus promissa sperarent, nunc cum adungere cœperint etiam judaismi disciplinam, quis, inquit, vos fascinavit, ut a bono vestro recederetis? Estis igitur stulti, id est non intelligentes. Quid autem admiserunt, unde stulti sunt? quod illis persuasum est colere judaismum. Ergo proscriptus Christus est, id est bona ejus distracta et vendita sunt, quæ utique in nobis erant, et judaismi persuasione proscripta sunt, vendita et perdita. Ergo stulti, quorum ante oculos Jesus Christus proscriptus est, ut ea bona in vobis præsentibus perirent, ut perirent illa quæ proscribuntur : quod non restitistis, non repugnastis, et idcirco stulti. Denique et in hac sententia etiam illud est quod in vobis crucifixus est Christus; hoc enim fecerunt et in vobis illi Judæi, qui vobis persuaserunt ut judaismum sequeremini, quod fecerunt Christo ut in crucem tollerent : sic et persuadendo vobis judaismi disciplinam, et vobis Christum crucifixerunt. Stulti ergo vos, Galatæ, perdidistis ex vestris animis Christum et ejus bona. Nescio quis igitur vos in bonis vestris fascinavit.

VERS. 2. — *Hoc solum volo discere a vobis.* Nihil movebo, nihil reprehendam; hoc solum, inquit, volo discere, et a vobis discere; *ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei* quo meliores ad Dei cognitionem esse cœpistis? Unde, inquit, provenit vobis accipere spiritum, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Cum ergo vobis evangelizavi, ex auditu fidei spiritum accepistis : non ergo ex operibus legis. Aut, si non ex operibus legis, quare nunc adjungitis judaicam disciplinam, ut ex operibus legis spiritum accipere vos credatis, et de Deo sentire, et Deum sperare, cum jam accepistis spiritum ex auditu fidei? Id est quod audistis fidem in Christum sequendam? Quod si ex auditu, contra fidem sit cum ex operibus legis spiritum vos accipere creditis, cum hac sola fide in Christum spiritus detur et datus vobis est.

VERS. 3. — *Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consumemini* (1)? Expressit quid sit ex operibus legis, et quid sit ex auditu fidei : etenim opera legis nihil aliud agunt, nisi ut carni satisfaciant, ex carne affectum patiantur, carni subveniant. Secundum carnem igitur sapit, qui ex operibus legis justificari se eredit. Vos igitur, inquit, sic estis stulti, sic non intelligentes, dum adjungitis opera ad justificationem vestram, quod est secundum carnem sapere, ut cum spiritu cœperitis per evangelium a me datum, ut ex auditu fidei in Christum acceperitis spiritum, nunc exitum actus vestri et vitæ carne consumetis; id est operibus ad carnem et secundum carnem susceptis?

VERS. 4. — *Tanta passi estis sine causa?* Facile adducit ad patientiam talis oratio, quæ reprehendit et monet, et tamen ipsam reprehensionem rursus reprehendit : namque reprehendit quod dixit, *tanta passi estis sine causa*, subdens si tamen sine causa. Monet autem cum dicit, *tanta passi estis*, ut cum to-

(1) In vulg. consummemini.

leraverint multa fortiter cum acciperent fidem, etiam spiritualiter viverent; necessario enim qui spiritualiter incipit vivere, dum abjicit mundana, dum sustinet cum novello suo homine invidiam Græcorum et gentium imperitorum, multa necesse est patiat, quæ utique passos dicit Galatas. Verum cum tanta passisitis, hoc magis dolendum quod sine causa passi non pervenistis ad præmium ex fide, propter quam tanta passi sitis. Ne desperare tamen videretur, quod dixit sine causa, correxit reprehensionem suam dicendo, *si tamen sine causa* : possunt enim corrigi, ut non sit sine causa quod passi sunt, sed habeant causam perseverationis in fide præmium et confirmationem promissorum ex Christi fide.

VERS. 5. — *Qui ergo tribuit vobis spiritum, et operatur virtutes in vobis ex operibus legis operatus est* (1), *an ex auditu fidei?* Quoniam supra dixit, tanta passi estis, et exposuit quæ passi viderentur, vel talia atque ejusmodi, in eo tamen quod toleraverunt, utique virtutes habuerunt circa tolerantiam : conjungit igitur, *qui tribuit vobis spiritum, operatur virtutes in vobis*, quibus virtutibus tanta passi estis et tolerastis. Jam ex hoc utique intelligere illos facit, quod operatus sit in his Deus virtutes plurimas : et si operatus est virtutes, tribuit illis spiritum. Ergo confirmato eo quod datus sit illis spiritus, recte procedit interrogatio, utrum ex operibus legis operatus sit Deus in illis virtutes an ex auditu fidei. Utique autem non ex operibus; non enim ulla opera a vobis progressa sunt, sed audistis fidem, et obaudistis fidei; et propterea operatus est in vobis Deus virtutes : et si operatus est, tribuit vobis spiritum : operatus est autem, et tribuit spiritum, si quidem multa et tanta passi estis. Hoc autem sine quare (2)? sine causa? Quod tamen correxit, quod non sine causa : nam sperat illos corrigi posse. Redit igitur ad confirmationem quod ex auditu fidei ista omnia eis provenierint : et id approbat, ut nunquam mirabile aliquid eveniat et incredibile, nisi obaudiatur fidei evangelii.

Dat igitur similitudinem ex lectione quæ continet admirabilia passionum, quæ passi sunt Galatæ, et toleraverunt per fidem, ac propterea per spiritum datum et virtutem sibi a Deo operatam.

VERS. 6. — *Sicut Abraham credidit Deo et reputatum est ei ad justitiam.* In Genesi (cap. xv, 61) hoc positum quod *Abraham credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam* (3) ita Deus operatur virtutes cum fides provenerit in hominum animis, et fides ut in Deum credant. *Reputatum est, inquit, Abraham ad justitiam, quia credidit Deo.* Ergo et vos tanta perpassi estis et tolerastis atque vicistis : et virtutes in vobis operatus est Deus atque operator, quia per auditum fidei credidistis Deo. Intellegitur ergo quoniam qui ex fide.

VERS. 7. — *Ii filii sunt Abraham.* Semini enim Abraham

(1) Non leguntur in vulg. hæc verba : *operatus est.*

(2) Nota quare substantivum quod postea barbari, a plebeia latinitate acceptum, passim in scriptis suis frequentaverunt.

(3) Confer Vulg. quæ habet tantum : *Sicut scriptum est, etc.*

promissa sunt multa; ipse autem ex fide acceptus est ad justitiam. Ergo quicumque sunt ex fide, *si sunt filii Abrahamæ*, ut sæpe admonuimus. Omne mysterium, quod a Domino nostro Je-u Christo actum est, fidem solam quaerit: fuit enim pro nobis actum, et in nostram resurrectionem actum et liberationem, si fidem in mysterium Christi et in Christum habeamus. Hoc enim prælusit divinitas et præmisit, ut ex fide homo justificaretur. Ut reputatum est igitur Abrahamæ ad justitiam, quia fidem habuit; sic et nos, si fidem habemus in Christum ejusque mysterium, erimus filii Abrahamæ, id est reputabitur nobis omnis vita (1) ad justitiam. Denique sic adjungit: et mysterium circa Abraham idcirco gestum est ut ex fide justificarentur homines, ex fide scilicet in Christum.

VERS. 8. — *Providens autem Scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prædixit (2) Abrahamæ*, hoc est prophetæ, ut id quod gerebatur circa unum, circa alios pronuntiaretur ad futura sæcula. *Providens*, inquit, *Scriptura*, id est quæ futura sunt videns; *Scriptura*, id est prophetia quæ scripta est. Quid providens? *quia justificare habet Deus gentes ex fide*, idcirco eadem Scriptura prædixit Abrahamæ. Quid autem prædixit? ex fide justificari gentes. Denique subjungit exemplum Scripturæ, quod benedicentur; id est in quo Abraham ad justitiam reputatus (3) est, scilicet ex fide. Hoc exemplum de Genesi est. Ergo qui ex fide sunt, benedicentur, quod est ad justitiam illis reputabitur, et a Deo benedicentur; benedicentur autem a Deo justificati: justificari autem est liberari a lege servitutis. Ergo ii qui ex fide benedicentur, quia ex fide benedictus est Abraham, benedicentur. Totum igitur fides est. Hoc ad Galatas quemadmodum revocatur? scilicet quoniam tantum ex fide non ex operibus benedictio provenit et justificatio. Illi igitur erraverunt, qui præter fidem quam acceperunt in Jesum Christum dominum nostrum, adjungendam etiam legem putaverunt et præcepta legis, id est ut ex operibus justificationem crederent. Denique ita adjungit, ut et contrarium doceat, ex operibus quid proveniat; ne veluti hoc æstiment Galatæ, et fidem retinere credant in Christum; et nihilominus prodesse sibi amplius posse, si agant aliquid et ex operibus.

At contra Apostolus negat ex operibus benedictionem provenire: sed quod est etiam gravius, et contrarium benedictioni, sub maledictione esse eos, qui ex operibus agunt.

VERS. 10. — *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt (4)*. Vehementer igitur adjungit non modo non benedici eos qui ex operibus sunt, sed etiam eos esse sub maledictione qui ex operibus legis sunt. Quod autem dixit, *ex operibus legis*, intelligamus esse etiam opera christianitatis (5),

(1) Et Victorinus agnoscit ad justitiam nobis reputari vitam bene actam post fidem susceptam.

(2) Vulg. prænuntiavit.

(3) Ita codd.

(4) Vulg. maledicto.

(5) Hieronymus in hunc ipsum Apostoli locum sic commentatur: « Exemplum quo probatur justus ex

A maxime illa quæ sæpe Apostolus mandat, sicut sibi mandatum ait, *pauperum memores simus* et cætera quæ in hoc Apostolo (1) ad vivendum præcepta retinentur, quæque opera ab Apostolo omni christiano implenda mandantur (2). Alia igitur opera legis, scilicet observationes, immolationes agni cum jam pascha completum sit per Christum cæteraque opera quæ faciunt etiam circa circumcisionem et cibos vel habendos vel præstandos intelligamus. Igitur opera legis cum nescimus, Christus qui in cælis est et ad carnem usque descendit, utramque ecclesiam copulat et jungit. Est ergo mediator, et mysterio suo per angelos disposito, quasi mediator liberat istam ecclesiam, id est membra ecclesiæ, et revocat ad superiorem Ecclesiam. Ergo mediator cum sit Christus.

VERS. 20. — *Non est autem unius mediator qui mediator est: Deus autem unus est*. Christus est qui revocat et jungit Ecclesiæ membra sua. Num igitur lex hoc facit? Numquid lex mediator est? Si ergo lex mediator non est; neque enim cum lex sit factorum, jungit aliqua quæ sunt separata; de factis enim tantummodo judicat: quæ idcirco interposita, inquit, quousque veniret Christus, id est semen cui promissa est hæreditas, in cujus manu dispositum est, quod dispositum est per angelos, qui mediator est, et mediator utique inter duo. Dixique duo; Deus autem unus est: ergo mediator Dei tantum esse non potest, quia unus Deus. Ita nullo modo lex justificat, nullo modo lex factorum hæreditatem consequitur: quia hæredes illi sunt qui inde originem ducunt, et inde spiritum accipiunt, unde hæreditas veniet; scilicet jungente Christo ea quæ sunt separata, et liberante partem ecclesiæ quæ hic per errores mundi tenetur, et revocante ad ecclesiam cælestem: ipse est enim solus mediator. Mediator autem, ut docuimus, non unius: reliqui enim post Deum, unum non sunt: solus autem Deus unus est: ergo quidquid extra Deum est multa sunt, quæ adjungi possunt, quia inde sunt, aut separata sunt, quia ita mysterium fuit, et ita est etiam nunc, ut jungantur; quia longe alia sunt et divisa et hostilia et peritura. Solus ergo Deus cum sit, præter Deum mediator est, qui tamen

fide vivere, et non ex operibus, de Habacuc tulit, etc. Considerandum itaque quia non dixerit, homo aut vir ex fide vivit, ne occasionem tribueret ad virtutum opera contemnenda, sed *justus ex fide vivit*: ut quicumque fidelis esset per fidem victurus, non aliter posset ad fidem venire, vel in ea vivere, nisi prius justus fuisset, et puritate vitæ quasi quibusdam ad fidem gradibus ascendisset. Potest ergo fieri ut si aliquis justus, et tamen non vivat absque fide Christi, etc. Faciamus et nos aliquid simile huic quod dicitur *justus ex fide vivit* et dicamus: Castus ex fide vivit, sapiens ex fide vivit, fortis ex fide vivit, etc. Certe quod sola fides justificet, id theologica doctrina, si severe loquamur, non patitur. Nonne enim spes quoque necessaria est, præcipueque charitas ad justificationem?

(1) Ita codd.

(2) Si mandantur ab apostolo bona opera, sequitur ut ad consequendam salutem necessaria sint. Quid quod Christus ex operibus, præsertim misericordiæ, patris vel omissis iudicium humani generis peracturus est?

non est unius mediator. Ipse autem mediator, alia quæ inter se mysterio quodam discreta sunt, quodam rursus mysterio reconciliat atque conjungit. Sumus autem nos, et qui separati sumus per majores nostros, et juncti rursus per majores quidem, sed secundum Christum, id est secundum fidem : unde apparet sine mediatore nos non posse liberari. Quod si ita est, vana spes est de factorum lege credere justificationem et salvationem; quæ, ut diximus, non mediator est : solus enim Christus mediator, qui jungit illa inter quæ mediator est. Ergo per Christum justificatio et liberatio, non per legem factorum.

LIBER SECUNDUS.

Omnis, ut diximus, ista epistola ad Galatas illud operatur, illud expugnat, quod sibi assumendum putaverunt Galatæ uti cum judaica disciplina atque observatione, Christi fidem servarent et evangelium tuerentur. Hoc neque ita esse neque se ita mandasse Apostolus docet, atque omnino frustra illud esse quod ex lege justificatio et salus speratur. Omnia enim ex fide proveniunt : promissio quippe liberationis et justificationis et hæreditatis in cælo et supra cælum Abrahæ data ex fide est, ita et ejus semini. Quod si ita est, docet omnino ex lege atque ex operibus ejus secundum præcepta completis nullam justificationem, nullam liberationem, hæreditatem nullam provenire : ob quam causam cum impugnare legem videatur, merito questio proponitur.

VERS. 21.— *Quid ergo*, inquit, *lex adversum promissa* (1)? Etenim si lex nihil agit ex operibus suis, et est hæc posterior; promissa enim priora facta sunt Abrahæ (quia lex per Moysen data factorum justitiam tenet); quodammodo videtur aut frustra data aut esse contraria promissioni lex. Nam si nihil operantur opera ex lege, et nihil præstant, contra promissa lex est : promissa enim cum hæreditatem polliceantur et justificationem; hæc lex quæ ex operibus est, dum advocat a fide, dum in alio occupatas animas tenet, ut promissa non ex fide expectentur, sed ex alio, id est ex operibus, adversum promissa lex est. Non autem verisimile est, ut cum legem Deus dederit, eadem rursus lex adversum promissa data esse videatur : quæ utique adversum promissa est, si in alio occupat nos, scilicet ut opera compleamus ex lege præcepta, et non expectemus ex fide, quod promissum est, ut hæreditatem cælorum fide consequamur in Deum.

Verum adversum hoc quid respondeat, sic accipiemus : ait enim primum generaliter : absit; id est non convenit ut id a Deo factum esse videatur, et adversum promissa sit, quod dedit legem, quæ occupatum hominem in aliis rebus cum tenet, evacuat promissionem, facitque meritum esse, non fidem; id est ut operibus omnibus factis justificationem merito consequamur, non fide sola. Ergo absit, inquit : deinde supponit rationem. Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, verè ex lege esset justitia. Diximus

(1) In Vulg. legitur : *Lex ergo adversum promissa Dei.*

A quod lex a Moysen data, nihil aliud quam peccata docet quæ peracta sint, et quemadmodum vitanda sint monet, nihilque aliud Scriptura conclusit, nisi ut sub peccato omnia præcepta poneret et de peccato (1). Hæc, inquit, non ideo data lex est, quæ posset vivificare : nam si ita data esset, vere ex lege esset justitia; nunc autem non ita data est, ut (2) vita inde quæretur, sed data est, ut scriptura sua (3) omnia peccata et doceat et vitanda demonstret. Non ergo ex lege justitia est, id est non est inde justificatio, neque salus sed ex fide, sicuti promissum est.

Denique sic subjungit, VERS. 22 : — *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.* Hoc, inquit, actum est per Moysen, ut ipse quidem de peccato legem constitueret, et omnis scriptura de peccato et quæ sunt sub peccato concluderetur; ut quod promissum erat, ex fide fieret, et hæreditas ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Ergo his omnibus quid agit vel egit? ut fides sola Jesu Christi sufficiat ad justificationem liberationemque nostram.

VERS. 23. — *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ futura erat, ut revelaretur* (4) ne vacua lex fieret, vel adversa promissis. Quomodo dicit necessariam? quoniam expectatio de fide futura erat, et promissio per fidem. Prius, inquit, ante quam veniret fides, custodiebamur, id est quodammodo duce lege atque custode vitam colebamus integram ex vitato peccato et ex cognito; ut cum Christus veniret, nos veluti conclusi in illam fidem, quæ futura erat, expectarem adventum : in cuius fidem credentes, præparati per legem, cum peccata vitarem atque opera legis efficeremus, facile promissum ex adventu, fidem scilicet in Christum, habere possemus. Non ergo fidem in legem habere debemus sed in adventum : nam conclusi, inquit, eramus per fidem; in eam, inquit, fidem quæ futura erat id est Christi; ut revelaretur eadem fides, cum ille venisset.

VERS. — 24. *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo.* Quomodo enim qui pueros docent, movent viam, quantum possunt, vivendi et ostendunt, non tamen ipsi magistri sunt plenæ vitæ : sic et lex quasi pædagogus fuit, sed non sibi profuturus neque plenus pædagogus ad vitam docendam : sed in Christo, inquit, id est usque ad Christum : et sic custodiebat lex nos circa peccata monendo, ut in Christo omnem spem salutis ac vitæ habere possemus ut ex fide justificemur. Non ex lege, sed ex fide, inquit, ut liberemur, hoc est ut justificemur, et hæreditatem promissionemque capiamus.

VERS. 25.— *Veniente autem fide, id est Christo ipso* (tunc enim orta fides est, id est tempus habere cœpit, ut fides esset, atque in eum crederemus ubi tota salus est; et Judæis contra, qui non crediderunt) jam non

(1) Ita codd. Dubitabam autem num forte verba et de peccato ad sequentem periodum devolvenda essent.

(2) Codd. non ut.

(3) Ita codd. sua id est legis. Vel pro sua legendum est sacra.

(4) Vulg. habet : *Quæ revelanda erat.*

sub *pædagogus sumus*, id est jam non sub lege vivimus, A quia custodivimus præcepta legis quæ ad ipsam fidem spectant, qui parabamur *pædagogus* legis. Veniente ipso Christo, id est ipsa fide, jam non sub *pædagogus* vivimus, sed ex fide vivimus vel vivemus.

VERS. 26.—*Omnes enim estis filii Dei, fide in Christo Jesu* (1). Hæc est enim hæreditas ut consequamur vitam æternam: tunc enim sumus filii Dei. Sed unde istud? fide in Christo Jesu. Tunc fidem in Jesum Christum habemus, id est dum in illum credimus, quod filius Dei sit, et quod ipse nos salvet, et quod illud mysterium pro nobis egerit, et illa omnia quæ in evangelio diximus. Verum illud hic animadvertendum, quod cum de rebus loqueretur, ad personam se vertit, ubi blandimentum ostendit quo facilius persuaderet. *Omnes, inquit, filii estis*. Supra, *sub pædagogus sumus*, nunc B velut apostrofatus (2) ad ipsos: *filii estis, inquit, Dei*; sed filii ex fide in Christo.

VERS. 27.—*Nam quicumque in Christo* (5) *baptizati estis, Christum induistis*: hoc est in Christo filii Dei estis. Quid est illud in Christo? quoniam quicumque baptizatur in Christo, jam filius Dei est: quicumque enim baptizatur, in Christum (4) baptizatur: baptizatus autem in Christo, induit Christum. Habet enim Christum quicumque baptizatur; et jam est in Christo, dum habet Christum: dum habet Christum, filius Dei est, quia Christus filius Dei est.

VERS. 28.—*In Christo* (5) *enim non est Judæus neque Græcus, non servus, neque liber, non est masculus, neque fœmina: omnes enim vos unum estis in Christo Jesu*. Tollit ergo reliquas personas hominum, quæ possunt C accedere vel ex conditione, vel ex natura humana, vel ex gente. His enim rebus separati inter nos esse possumus, ut alius Judæus sit, alius Græcus, servus alius, liber alius. Hæc, conditione vel jure; at illa, natura. *Non est, inquit, masculus neque fœmina*. Quid ergo? his sublatis omnibus, unum inquit, *vos estis omnes in Christo Jesu*: quod estis unum accepto spiritu a Christo, Christus estis. Ergo filii Dei estis in Christo:

VERS. 29.—*Ergo Abrahamæ semen estis secundum promissionem hæredes*. Quod si ita est, completum est illud, quod Abrahamæ semini promissum est; unde et vos estis semen Abrahamæ, secundum fidem; et vos in Christo estis, ac propterea *semen estis Abrahamæ: secundum promissionem hæredes estis*, quia Abrahamæ semini promissa est hæreditas. Vos autem, baptizati in D Christo Jesu, Christum accepistis, et Christus estis; semen ergo estis Abrahamæ. Si semini promissa hæreditas, vobis quoque hæreditas dabitur, et hæredes estis secundum promissionem.

(1) Confer Vulg. quæ habet: *Omnes per fidem quæ est in Jesu Christo*.

(2) Ita codd. Est autem Afer Victorinus vel novator vel parum bonus latinitatis auctor, ut ex editis abunde constat.

(3) Vide Vulg. editionem. Hæc habet: *Quicumque enim in Christo, etc.*

(4) Ita codd.; quamquam supra et infra in Christo.

(5) Vulg. ed. non habet, in Christo.

CAP. IV.—VERS. 1.—*Dico autem quamdiu* (1) *hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum Dominus sit omnium*. Per adjunctam similitudinem perseverat, ut quid fuerimus ante adventum Christi sub lege, doceat; quid, postea quam venerit. Solvens enim quæstionem illam, an adversum promissa lex fuerit, dicit ad tempus legem datam, quæ nos sub custodia contineret: ac præcepta tradens custodiret a peccatis, quousque tempus veniret in adventum Christi, ut hæredes promissionum esse possemus. Ergo, inquit, hæredes cum parvuli sunt, quod est tempus sub lege ante adventum Christi, cum, inquam, parvuli sint hæredes, nihil differunt a servis: licet enim domini futuri sint omnium, quod hæredes futuri, tamen dum non venit tempus, quo tempore exerant plenum domini nomen, quasi quodam officio servitutis tenentur; sed non in perpetuum, quousque suæ sint ætatis et libertatis, et hæredis possint implere et nomen et potestatem. Hoc est quod subjungit.

VERS. 2.—*Sed sub curatoribus* (2) *est, et actoribus usque in præfinitum tempus a patre*. Omnis, inquit, hæres, dum est parvulus, *est sub curatoribus*. Lex illa Moysi velut sub curatore et actore custodiebat futuros hæredes, vel jam qui essent, sed pleni non erant propter ætatem; quoniam ipsi per se agere non possunt, nec capere effectum vel plenum nomen hæredis. Nec tamen illo tempore sic servi sunt, uti vere servant, sed sub custodia agunt: ut servi sint in tempus præfinitum a patre. Sic enim vel actor vel curator vel tutor valet patris instituto, ut cum ille in pubertatem suam venerit, agat jure suo, libera voluntate, atque acceptam hæreditatem gubernet. Hæc, ut dixi, similitudo refertur ad eos, quibus lex data est.

VERS. 3.—*Ita et nos cum essemus parvuli sub elementis hujus* (3) *mundi eramus servientes*. Cum autem (4) *venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum*. De alio quæstio fuit; et in reditione ad similitudinem, aliud subjungit, id est amplius aliud quam fuerat ante positum. Nam cum ageretur de lege, quæ data fuerat, velut interposita post promissa, et ante adventum Christi diceretur interjectam esse legem, quoniam adhuc parvuli fueramus, et sub legis custodia positi; et sicut ipse dixit sub lege custodiebamur, et erat nobis lex *pædagogus*; quamquam, inquit, lex *pædagogus* erat, sed in Christo tamen (omnis dictio superior de lege fuerat, quousque veniret tempus, ut secundum promissionem hæredes esse possemus) hæc, ut dixi, cum de lege loqueretur, et similitudinem adjungeret, integro sensu persequebatur. At nunc in conclusione non ad legem, sed ad elementa retraxit: *et nos, inquit, cum essemus parvuli*. Quid subsequi debuerat? sub lege vivebamus. At non hoc adjunctum est; sed *sub elementis hujus mundi eramus servientes*. Hoc aut alterum est a superioribus,

(1) Quanto tempore, in Vulg.

(2) Vulg. ed. habet, tutoribus.

(3) Hujus non legitur in Vulg.

(4) Legitur apud Vulg.: *At ubi, etc.*

aut ad superiora (1) pendet. Quærendum est quomodo non sit alienum. Sine dubio illud est supra dictum, quod quicumque in Christo baptizati sumus, Christum induimus. Qui autem induimus Christum, neque judæi neque græci sumus. Si autem neque græci neque judæi sumus qui induimus Christum, jam non mundi sumus: etenim mundus hominem ante adventum Christi aut judæum habebat aut græcum. Vel Judæus vel Græcus, dum legibus suis ageret, sub elementis mundi vita gerebatur. Namque est (2) apud Judæos puniri sacrilegum, furem, falsum testem, et cætera. Eodem modo et apud Græcos, id est apud paganos (3), ista legibus vindicabantur et vindicantur. Elementa vero mundi simul habent secum, et motus suos, et quasi quasdam ex motibus necessitates; ut in sideribus, quorum conversione hominum vita vel in necessitatem ducitur: et sic serviunt elementis homines, ut astra jusserint, ut mundi cursus imperaverit (4): quibus omnibus solvitur, quisquis in Christum fidem habens dominum vitæ suæ a Christo spiritum acceperit, ut omnem mundi necessitatem, elementique vim fugiat et vitet,

(1) Ita codd.

(2) Ita codd. Verbum autem *est regit τὸ puniri*. Sic Victorinus etiam in opusculo edito contra Manich. cap. 2: *inde enim est Christo habere carnem*.

(3) Sic Victorinus de ἁμοουσιῶν recip. cap. 1: *Græci quos paganos vocant*.

(4) Cum dicit ethnicos ab astris regi, christianos nequaquam, nundum omnem superstitionem exuisse videtur Victorinus: nec mirum; nam contra genethliacos scribebat adhuc Nicetas Aquileiensis (centum post Victorinum annis) teste Gennadio, cap. 22, quod Nicetæ opusculum amissum dolemus. Ego vero memini me in Ambrosiana bibliotheca olim legere pervetustum codicem (M. 77. pl. sup.) cui tres membræ, integumentis interioris causa, additæ erant. In his autem membranis scriptura antiquissima majorisque moduli inerat; sed passim palimpsesti faciendi gratia scalpro erasa, ita ut pauci versus nec sine lacunis a me potuerint exscribi. Est autem in his invectio contra genethliacos atque ejus generis hariolos; quæ invectio utrum ex cognitis an ex incognitis Patrum scriptis sit, vestigare non est otium, præsertim quia fragmentum perexiguum hiansque est. Sic autem olim legebam..... « qui cuique e nascentibus, vel quomodo divinæ providentiæ administratio. Multi multa humanis suspicionibus tribuendum censuerunt. Ergo conjectata litteris..... simul fulmine aliquid percipiatur: quæ communia tantum valent, quantum præsumptione animorum, quasi quadam communi lingua cum (devinationibus) federata sunt. Quæ tamen plena sunt omnia pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ servitutis. Non enim quia (certa, ideo) animadversa; sed animadvertendo atque signando factum est ut varent. Et ideo diversis diversa proveniunt, secundum cogitationes et præsumptiones suas. Illi enim ipsi qui decipere volunt, talia præcurant cuique, qualibus eum irretitum per suspensiones et consensiones ejus vident. Sicut enim verbi gratia una figura X, quæ decusatum notatur, aliut apud Græcos, aliut apud Latinos (denotet) non natura, sed placito significandi..... Linguam quoque noverit qui augurium prodit, si homini græco velit aliquid significare..... Non in eam enim significationem ponit, cum hominis..... uno eodem sono apud Græcos littera, apud Latinos..... In his duabus syllabis aliut Græcos aliut Latinus intelligit. Sicut ergo hæc omnes significationes, pro suæ cujusque societatis consensione animos movente,

A neque mundo serviat, sed domino Christo serviens, habeat spiritu regente in suis actibus libertatem. Amplius igitur quam sperabatur illatum est, ut intelligerent omnimodo relinquendam Galatæ legem judaicam, atque ejus præcepta et observationes et opera: cum videant etiam mundi ipsius atque elementarum legem esse subversam, nec valere sub Christo, et conversionis mundanæ vim penitus everti.

VERS. 4. — *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum editum ex fœmina* (1). Ut in rebus est plenitudo, ita et in temporibus: est enim plenitudo sua cujusque. Omnibus abundans et plena et copiosa perfectio rerum plenitudoque Christus est: temporum plenitudo consummatio est liberationis. Quemadmodum autem Christus, ut plenitudo tota sit et perfecta, colligit membra quæ dispersa sunt, et efficitur plenitudo; ita eodem modo et temporum plenitudo tunc effecta, cum maturatis ad fidem omnibus, et peccatis usque ad summa surgentibus, medicina necessario ad rerum omnium mortem quærebatur: unde subvenit Christus, temporum plenitudine perfecta. Diciturque quod misit Christum suum: suum, inquam, ante quam mitteret, intelligamus, post autem *editum ex fœmina*. Sed misit filium suum, id est qui sibi fuerit filius: misit autem. Quomodo misit? *editum ex fœmina*. Sic enim mysterio suo Christus Dei filius subvenit mundo, nobisque omnibus: nos enim mundus sumus. Cum et ipse induens carnem, id est editus ex fœmina, omnia quæ in mysterio agenda fuerant completeret, id est ut videretur, et audiretur, et pateretur, et moreretur, et resurgeret: ideo misit *editum ex fœmina*; eum, qui suus filius fuisset, *editum ex fœmina*. Quidam ita dicunt, *editum ex muliere*: et habent ipsi, propter positum a se verbum, quæstionem; cum virgo Maria sit vel fuerit (2), quare dixerit *editum ex muliere*? In usu loquendi fœminam dicimus, quod Græci γυνή dicunt. Deinde ex eo quod ediderit Christum, cur non mulierem diceret? Omnis enim fœmina quæ edit aliquid, mulier dicitur: virtus autem mysterii quamquam et occulta et sancta sit, tamen ut interim in transitu agnosci possit, sic attendenda est, quod omnia quæ perfecta sunt, vir dicuntur; omnia quæ imperfecta, fœmina. Denique cum perfectis omnibus sanctificatisque et justificatis concurrere in virum reperimus (3). Sic enim dictum esse (4) intelligi licet: cum mundus,

diverse movent; nec ideo consenserunt in eas homines, quia jam valebant ad significationem, sed ideo valent quia..... quædam..... dæmonibus partim inventa referenda cupidinis malorum..... secundum pulcherrimum ordinem providentiæ..... generi humano..... quibus impietatis, curiositatis...

(1) Pro *Editum ex fœmina*, legitur in Valg., *Factum ex muliere*.

(2) *Vel pro et non est insolitum*. Cæteroque quod Deipara non solum ante editum Jesum, verum etiam postea, perpetua virgo fuerit absoluta Ecclesiæ catholicæ auctoritas est. Virginitatem Deiparæ memoravit Victorinus etiam in comm. ad rhet. Cic. 1, 40.

(3) Ad Eph. iv, 13.

(4) Codd. est.

vel nos in ipso mundo positi, non perfectissimus, A
fœminarum modo et mulierum exigimus vitam.

Ut igitur Christus salutem nobis præstans vel præ-
staturus (1) ad nos veniret, natus est ex fœmina, id est
accepit et illam partem, quæ imperfectum eum red-
deret, et nobiscum se parem faceret, id est vel carnem
vel mundum; in quo mundo vel in qua carne cum
esset editus, utique ex fœmina, id est ex non perfectis
mysterio completo, sanctificatus etiam post passio-
nem et post resurrectionem vir effectus, id est per-
fectum spiritum habens atque recipiens, similitudi-
nem nobis daret, ut et nos in virum consurgeremus
ex fœmina, id est ex hac vita, quæ cum corrupta est,
merito vel fœmina vel mulier nominatur. Hinc enim
malum ex fœmina: nam et in primo homine non pec-
catum nisi ex fœmina.

Factum. Sub hoc verbo error plurimus nascitur
ut exinde intelligant non natum filium, sed factum,
quia dixit *misit Deus filium suum editum ex fœmina, fac-
tum sub lege.* Sed multum interest, utrum filium fac-
tum diceret, an *factum sub lege.* Aliud est enim fi-
lium missum esse, qui jam fuit filius, et utique cum
filius natus, nunc autem cum ex fœmina editus est,
potest dici factus ab hoc ut sub lege esset. Quid est
autem dixit *factum sub lege?* ut non inter gentes nas-
ceretur, sed apud Judæos, et in disciplina ac lege
Moysi. Omnis enim illic poterat esse correctio; etenim
in Israel populus Dei dictus est, cui legem Moyses a
Deo accepit, et dedit ipse utique male intelligenti le-
gem; et idcirco peccanti debuerat subvenire, et pec-
cata ei auferret; si modo idem ipse populus cognos-
ceret Dei filium. Poterat enim si alibi nasceretur,
id est inter gentes, Israel idcirco non cognoscere,
quod non in sua gente natus videretur. Hinc autem
majora peccata iste populus admisit, quod in sua
gente, id est in lege Moysi, inter Israel natus, non est
cognitus, cum ipsi genti, id est et David, dictum sit,
quod semini ejus daretur hæreditas et æternitas. Ergo
cum David sit pater Israel, ibi natus est, ut illum
agnoscerent. Unde majus peccatum est, quod non
agnoverunt factum sub lege.

Multi dici possunt, quare factum sub lege; vel quod
ibi jam Deus unus colebatur, vel quod jam acceperant
a Deo oracula atque præcepta, vel quod Moyses
imago et typus fuit Christi; vel cum ipse, cum hoc
esset quod in qui sub lege sunt, et alio modo præcipe-
ret atque a lege pro salute discederet (2), non ob-
servando sabbato cæteraque; exinde scirent, non in
operibus legis neque ex lege salutem sperare. Unde
etiam Galatæ intelligerent (3) se in errorem esse de-
lapsos, siquidem etiam Salvator ipse, in quem credi-
derunt, sub lege factus, non tamen servavit legem. Verum
hæc et alia multa, quare factus sit sub lege, non
colligenda, quoniam (4) ipse causam subiecit, quare

factus sit sub lege, *ut eos qui sub lege erant, redime-
ret, ut filiorum adoptionem reciperemus.* Hæc, inquit,
causa est cur Deus misit filium suum, et misit utique
jam filium, sed *nunc editum ex fœmina*; et misit fac-
tum sub lege. Quæ causa est cur sub lege? ut eos re-
dimeret qui sub lege erant. Ergo si ut redimeret mis-
sus est, magis obligati sumus si a lege redimimur. Sed
et ipse sic et alio in loco (1) cum de fœmina loquitur:
quoniam cum vir ejus vivit, obligata est viro; at si per-
ierit, liberata est a viro. Ergo quoniam lex præceptis
velut tenebat vinctos, ad vitæ tantum integritatem,
non et ad spem liberationis et æternitatis, misit filium
suum Deus, et sub lege misit, id est in Israel, ut eos
qui ibi fuerant, ac sub lege vivebant, redimeret. Mag-
num autem hoc, ut non illis viam vivendi præstaret

B neque præceptis tantummodo (2) excitaret ad æter-
nitatem, sed ut redimeret, inquit. Hoc enim actum
est mysterio ut redimeret omnes in illum credentes,
ut fiant omnes in illum credentes, filii adoptionis.

Cum ergo tantum beneficium totumque beneficium
ex Christo sit, nihil adjungendum præterea, neque
legi serviendum: redempti enim sumus, et redempti
a lege, et redempti ab hoc (3) mundo, ut filii Dei
simus, sed et filii adoptione. Non enim filii, ut ipse
filius, sed per filium filii. Hæc est igitur adoptio;
quam ut reciperemus, inquit, Deus filium suum mi-
sit. *Sed quoniam filii estis Dei, misit Deus spiritum filii
sui in corda vestra.* Ecce totus ordo trium istarum
potentiarum (4) per unam virtutem unamque deita-
tem. Nam, inquit, qui pater est, misit filium suum,
qui Christus est. Rursusque Christus ipse, qui est Dei
virtus, et ipse Deus est, misit Deus, inquit; jam
enim trinitas est. Et Christus et maxime post myste-
rium sanctificatus misit, inquit, spiritum filii sui, qui
est spiritus sanctus, qui in corda nostra descendens
facile cognoscit patrem. Est ergo a Deo missus filius
Jesus Christus, in quem credunt, qui credunt, atque
efficiuntur filii Dei: mittiturque in eos a Deo spiritus
filii, id est spiritus sanctus, ut jam properent, ad pa-
trem festinent, clamant quodammodo interiore sanc-
tificatione et interiore voce. Quid clamant, ipse sub-
jungit, *clamant abba pater.* Habent spiritus verba et ma-
gis habent cum cognoscentiam (5) patris capiunt. Ipsa
autem cognoscentia patris, id est cum cognoscimus
patrem, ipsa vox est spiritus nostri ad Deum quem
spiritum nobis dedit Deus: cognitio consonans cum
eo quem cognoscit, quasi quædam vox est in eum
quem cognoscit. Ergo quoniam et per Deum et
per Christum cognoscimus Deum, efficiuntur filii et
ipsi Dei, et ipsa cognitione vocem habemus ad pa-

(1) I Cor. vii. 39.

(2) *Tantummodo* pertinet etiam ad præcedentem
sententiam.

(3) *Codd. hominem pro hoc.*

(4) *Potentiam* dicit Victorinus pro *persona*. Si ergo
est intelligendus apud Nicetam nuper a me editum
titulus opusculi de *Spiritus sancti Potentia*, nempe
persona.

(5) *Cognoscentia*, vocabulum in Victorini scriptis
etiam editis non insolitum.

(1) Ita *codd.*

(2) *Codd. descenderet.*

(3) *Codd. intelligere.*

(4) *Codd. quoniam non.*

trem. Quomodo enim solus est, qui cognoscat Deum Christus, et ex eo quod cognoscit, cognitionem habet, ita eum vocat (1) atque illum appellat, quia eum cognoscit. Idcirco Christus Dei verbum est: dixi enim quod cognitiones quæque cum nos intelligere faciant et designare et capere et concipere id quod intelligimus, quasi illud, quale sit cognitione appellamus; accipimus enim in illum quem cognoscimus, de eo quem cognoscimus, verbum (2) cum quid sit appellamus, quia cognoscimus ea: quæ est omnis cognitio ejus rei, quam cognoscimus (3).

Ergo Christus quia cognoscit Deum, Dei verbum est; et spiritus quia Christus nobis datur, dat nobis cognitionem Dei per ipsum se: inde fit ut et nos verbum simus, et in Christum et in Deum; et idcirco clamemus cognitores. Cognitor autem cum est ipsius cogniti, fit ut cognitum pater sit, cognitor filius. Quod si ita est, merito cum cognoscimus per Jesum patrem, ex cognitione verbum ipsius efficiamur (4): ac propterea filii inde clamamus *abba pater*.

VERS. 7.—*Itaque jam non es (5) servus, sed filius. Is enim qui dicit abba pater, Deum utique patrem nominat. Si patrem nominat, filius est: jam non ergo servus. Quod si ita est, in Christo neque servus, neque liber, neque masculus, neque femina: omnes enim unum sumus. Sed quo cogit hoc totum? Si autem filius (6), et hæres per Deum. Ergo si filius appellatur (7), erit et hæres: hæres autem non factis, non operibus suis, sed Dei miseratione et Dei gratia. Hoc est quod dixit sed per Deum. Sicuti multis probatum est, quia non currentis sed miserantis; et omnia per Dei gratiam.*

VERS. 8.—*Sed ante (8) quidem ignorantes Deum, his qui non sunt dii servistis (9). Sæpe dixi et admonui, ignorare Deum est Christum nescire; per Christum enim cognoscitur. Nunc autem cum apparuerit Christus qui me docuit, et per se Deum ostendit, et se Deum et per se patrem, ignorare non licet Deum. Ante autem cum ignoraretis, inquit, Deum, o Galatæ, servistis his qui non sunt dii. Dicit deos et numero plurali, et in lege dici, sæpe adinonui: verum unus Deus: reliqui hoc nomine honorantur angeli, ceteræque virtutes, ut dictum *Deus deorum*. Atque utinam illis servivissent! Porro autem his servistis qui non sunt dii, omnibus scilicet mundanis ceterisque falsis virtutibus imaginariis et a diabolo fictis atque simulatis.*

(1) Codd. *in eum vocem*.

(2) Ita codd.

(3) Obscura sane impeditaque legentibus videbitur hoc loco et alibi Victorini elocutio: verum hoc vitio eum laborare in aliis quoque scriptis exploratissimum est; ita ut a Petavio appelletur, velut alter Heraclius, *σχοτασμός*.

(4) Codd. *efficiamur*.

(5) Ita codd., non est.

(6) Vulg. habet. *Quod si filius*.

(7) Codd. *appellatur num superiora erit. Sed expungitur in antiquo codice dum superiora erit. Ego vero erit retineo*.

(8) Codd. *nunc, vulg. autem, tunc*.

(9) Legitur in Vulg.: *Sed tunc... iis qui natura non sunt dii, serviebatis*.

VERS. 9.—*Nunc autem ut cognovistis Deum, imo cogniti estis a Deo, quomodo convertimini iterum ad infirma et egena hujus mundi elementa? (1) Veluti aliud adjungit Galatæ, quod etiam in gentilem transierint disciplinam: aut in eadem accusatione perseverat, quæ prima fuit, quod adjungerent etiam christianismo legem judaicam, de circumcisione, de sabbato, de victu: et hinc accusat, ut dicat, postea quam cognovistis Deum per evangelium a me datum, quomodo convertimini iterum ad infirma, quæ sunt utique. Vel intellige, si ad judaicam, vel ad paganos, qui et ipsi infirmi sunt. Sed cum adjunxit *egena elementa hujus mundi* magis quasi paganos tangit, qui etiam de elementis hujus mundi operantur sibi Deos, vel ipsa illa elementa ut ignem colant, aquam colant, terram colant, aerem colant. Nulla enim dubitatio quin singula hæc deos dicant, de quibus longa est disputatio, dummodo certum sit et ex elementis singula quæque paganos deos dicere, vel ipsorum elementorum repertores deos dicere, vel ex elementis deos sibi facere, et et de terra deos faciant, sed (2) per ignem deos faciant: deinde etiam quosdam dæmones aërios vocent, rursus alii empirios, alii enydros, alii genios, id est terrenos, aquaticos, aërios, ignitos. Si ergo hæc pagani faciunt, quasi et hoc quoque reprehendit, illos etiam ad paganismum esse conversos, maxime cum dixerit ante quam Deum cognosceretis et ignoraretis Deum, serviebatis his qui non sunt dii. Quod utique de paganis et in superioribus intelligendum. Verum tamen cum et omnis ordo et omnis iste tractatus propterea sumptus sit, ut reprehendat illos Galatas, quod ad judaismum conversi sint, et de Judæis ista omnia intelligenda sint, quomodo convertimini iterum ad infirma, intelligimus. Igitur cum dixit *egena elementa hujus mundi*, intelligamus, quod illi carnaliter intelligentes legem, ad elementa videantur esse conversi quæ egena (3) sunt; eget enim semper caro et desiderat sustentari cibis et poculis et cupiditatibus, quæ tamen omnia infirma sunt. Ergo cum inquit, *convertimini ad infirma et egena elementa*, id est quæ semper egeant, anima enim et spiritus nullus eget, neque aliquid desiderat, nisi illa quæ sua sunt. Quod autem dixit *cognovistis Deum, imo cogniti estis a Deo, servat virtutem præcepti sui, ut ii (4) veniant ad Christum, quos Deus mittit, et quos Deus vocat, et ii cognoscant Dominum, quos cognovit Deus: de quo tractatu supra multa diximus (5). Cogniti enim a Deo accipiunt spiritum, quo Deum cognoscant. Sed utique ut cognoscantur a Deo cognitique Deo sint, aguntur jam principali illo spiritu, qui datus est ut subdita (6) sit anima divinis illis patris sui præceptis; quæ cum**

(1) Confer Vulg. quæ hunc locum sic habet: *Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo, quomodo, etc.*

(2) Ita codd.

(3) Codd. *agenda*.

(4) Ita codd. heic et alibi.

(5) Victorinus morem suum ad scripta propria sæpe provocandi servat etiam in operibus editis.

(6) Codd. *scripta*.

, cognoscit eandem Deus, et sic anima A
Denm. Quod autem dixit *elementa hujus*
ma, non quo sint elementa alia, idcirco
us mundi, et elementa quæ egena sunt :
i possumus etiam in superioribus elementa
sed longe semotum hoc ab usitatione (1).
raum (2) *servire vultis*. Silicet, ut supra
equam Deum noratis, serviebatis iis, qui
ant, nunc ergo *his rursus servire vultis* :
dit; ut eorum voluntatis sit, non necessitatis.
em ad Judæos ista et de Judæis videatur
est ad Galatas, qui Judæorum sibi disci-
ngunt, sic adjungit.

0. — *Dies observatis, et menses, et tempora*
lum *tempora*, genus sit ad omnia, cur (3) *et*
nenses, et anni interpositum? Quasi alterum B
em fieri potest: nam aliud est observare *dies*,
abbato requiescat: aliud est observare *men-*
t ut neomenia observet, cum finit luna vel
liud est observare *annos*: aliud vero tem-
ut jejunium, pascha, azyma, et cætera hu-
pux apud Judæos multa sunt. Non enim
ni sunt aut menses aut dies, sed tempora.

1. — *Timeo vos ne forte sine causa laborave-*
ris. Id est multum metuo ne labor omnis
evangelio quo instruxi vos, ut in Christum
eatis; ne hic, inquit, labor in irritum ve-
tra enim erit quod vos docui, cum Judæo-
re disciplinam et observationes cœperitis.

2. — *Estote sicut ego, quoniam (6) et ego sicut*
odo enim, inquit, transivi a Judæorum dis- C
credidi in Christum, et illi servio; et aliud
e vos docui, factusque sum talis quales vos
e ergo, ut ego vivo: et si vos vivitis, vivo.

3. — *Fratres obsecro vos*, nihil me læsis-
quia per infirmitatem carnis evangelizavi vo-
dem. Istud, quod interpositum, ad persuas-
ertinet, ut in omnibus sequamur Christum.
us autem hoc suadeat, repetit principia
sui. Primum commendat labores suos, ut
nus carne cum fuisset et laboraret, tamen
it sibi laborem, et evangelizaverit Galatis :
iam *jampridem* id est, olim; unde firmari
debuerat charitas erga me, fides erga

: si quidem longum tempus est. Non pe-
quit, carni meæ; sed *per infirmitatem carnis* D
vi vobis, et *jampridem* evangelizavi: quare
ngitis alia, quæ ego vobis non evangeliza-
autem dixit *nihil me læsisistis* illud adjecit,
id vobis subtraxi, non aliquid minus dixi,
ille qui læditur: ac ne crederent se velui-
se, cum infirmus (7) carne evangelizavit,
it, *nihil me læsisistis*, et ego propter vos in-

emus vocabulum.

g., *Denuo*.

id. ut.

adhuc dicimus in sermone ecclesiastico.

id. ut.

ia apud Vulg. ed.

id. *infirmis*.

firmus carne cum fuisset, *evangelizavi vobis jampr-*
dem; et hoc utique scitis.

VERS. 14. — *Et tentationem vestram in carne mea non*
sprevistis neque respulistis (1). Quid accipiamus tenta-
tionem vestram, ambiguum mihi est: quod vos me tenta-
tis, an quod ego vos? Quod vos me tentatis, nullus
est sensus; non enim tentaverunt illum ipsi. Sed rur-
sus numquid Paulus ipse tentavit illos, qui verum di-
cebat, et evangelizabat Christum? evangelizare enim
non est tentare. Quid igitur, cum tertium nihil sit? An
intelligimus, quod cum ad Galatas venisset Paulus,
quod illi eum tentare voluerunt, id est interrogare,
et de Christo aliquid inquirere, an sciret: quod qui-
dem videri poterat tentatio; cum infirmum hominem,
et in carne infirmum viderent Galatæ Paulum: sci-
licet ut cum Deo serviat, Deum prædicet, infirmus
carne sit, fueritque ista cogitatio Galatis, interro-
gemus eum, videamus quid respondeat de Christo
iste qui infirmus in carne est. Hoc, inquit, vos in
carne mea non sprevistis, et me tentastis neque con-
tempstistis tentationem vestram in carne mea: con-
temnerent autem, id est non interrogarent, falsum
que putarent se audire posse, quod quærebant,
id est quod interrogabant, quod est tentabant: falsum,
inquam, responderi sibi credentes ab eo qui esset
infirmus in carne. Verum perseverastis, nec con-
tempstistis tentationem vestram in carne mea; sed
accessistis ad me, an in fide mea essem atque in
evangelio perseverarem. Igitur in carne infirmum
tentastis, interrogantes, si ea mihi evangelizandi
esset perseverans sententia, cum in carne infirmus
essem, hoc est *non respulistis* quasi infirmum in
carne, minus idoneum ad respondendum, vel qui
posset mutare sententiam, qui in carne esset infir-
mus: in quo et rationem reddidit, cur fieri non pos-
set vel non factum sit, ut sententia evangelizandi
alia esset: carne enim infirmus fui, non animo, non
spiritu: ita et illos quasi considerasse dixit quod in
carne essem ego infirmus, non etiam in spiritu: et
idcirco perseverent, ut tentarent illum, neque
respuerent, neque non tentarent: hoc est non con-
tempstistis, non sprevistis tentationem vestram. De-
nique et ipsos intellexisse Paulum in carne infirmum
esse, non in spiritu, ex subjunctis docet: *sed ut an-*
gelum excepistis me, ut Christum Jesum (2). Adeo non
vobis impedimento fuit, quod in carne infirmus eram,
sed accepistis me ut angelum Dei, id est nuntium,
prædicatorem a Deo missum; hic est enim angelus
Dei; et me suscepistis ut Christum Jesum, quem
vobis prædicabam: ita vere Christum Jesum susce-
pistis, si me recepistis angelum Dei, quomodo re-
cepistis Christum Jesum.

VERS. 15. — *Quæ ergo (2) erat beatitudo vestra?*
Jam ostendit illos nunc miseros, siquidem antea

(1) Notemus diversam a Vulgata periodi divisio-
nem.

(2) Vulg. habet, *sed sicut angelum.... sicut Chri-*
stum.

(3) Legitur in Vulg. *ubi est ergo*, etc.

beatitudo illis fuerat, quia receperant Jesum Christum, quia Paulum ut angelum Dei. Magna, inquit, fuit vestra beatitudo: erat, inquit: nunc igitur utique contra, dum adjungitis ea quæ non docui, non insinnavi, quæ extra evangelium sunt, illa scilicet quæ supra dixi. *Testimonium vobis perhibeo, quoniam, si fieri posset, oculos vestros eruissetis et dedissetis mihi* (1). Sic me suscepistis, et talem erga me animum habuistis, talem voluntatem, ut jam quoniam nihil est charius homini oculis, ipsos quoque oculos eruere vobis velletis (2), et mihi dare. Ergo cum sic me amaveritis, et amaveritis propter evangelium, unde vobis ista sententia est, ut adjiciatis ea ad disciplinam, quæ a me evangelizata non sunt? id est ut præter Christum aliquid de lege faciatis, et non ut simpliciter tradidi, in Christo habentes spem, fidem, credulitatem, omnia speretis, omnia consequi vos posse credatis, et remissionem peccatorum, et sanctificationem, et Dei gloriam?

VERS. 16. — *Ergo inimicus vester factus sum, verum prædicans vobis* (3)? Si enim alia facere cœpistis, inimicus vobis factus sum. Sed cum prædixerim vobis et prædicaverim Christum et evangelium, quod est vere unum Dei filium esse Christum, per ipsum omnia, et in Christo omnia, ipsum ante omnia; hoc cum sit verum, et ipsa sit veritas; quare vobis inimicus factus sum? Is enim inimicus esse debet, qui cum interrogetur quid verum sit, docet falsum: at ego cum verum dixerim (verum enim dicit qui prædicat Christum) non est conveniens ut inimicus vobis factus sim.

VERS. 17 et 18. — *Æmulantur vos non bene; et excludere vos volunt, ut illos æmulemini: æmulamini autem meliora dona* (4). Ut sæpe ab insidiis caveant monet, quod illi qui persuadent Galatis uti etiam judaicam legem sequantur, æmulantur, inquit, vos; id est invident vobis; nam æmulari dum duas res significet; unam, cum aliquis æmulatur, quia placeat, quia bonum est: aliam, qua quidem ideo æmulantur, quia invident. Hi, inquit, æmulantur vos non bene; quo ostenderet de invidia illos æmulos esse. Deinde adjunxit *excludere vos volunt*, id est ab ista felicitate et beatitudine; quia Christum cognoscendo, salutis habetis spem et gloriam cœlestem: sed ab hac vos excludere cupiunt. Quod autem adjunxit *ut illos æmulemini* ut et vos sequamini illos, ita duplicem istam æmulandi significantiam diversis locis posuit, cum æmulatio sit imitatio, maxime cum et in bonum est. Hoc est quod hic ait, *ut illos æmulemini*, id est ut quasi bonum illorum sequamini. Porro autem quod dixit æmulantur vos, ut ostenderet ad in-

(1) Confer Vulg. quæ hunc locum sic exhibet: *Testimonium enim perhibeo vobis, quia, etc.*

(2) Codd. *velletis*, mox factum *velitis*. Malui *velletis*.

(3) Hunc locum sic habet Vulg. ed.: *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?*

(4) Hi versus sic leguntur in Vulg.: *Æmulantur vos non bene: sed excludere vos non volunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in dono semper, et non tantum cum præsens sum apud vos.*

vidiam æmulationem positam, adjungit *non bene. Æmulamini autem meliora dona*, non illa quæ Judæi habent, quæ bona non sunt, ac meliora non sunt; vos autem æmulemini ea quæ bona sunt, et meliora dona, id est uti quidquid in fide et charitate est, circa Christum æmulemini, et hoc sequamini. Bonum est æmulari meliora semper. Non, æmulari bonum est; sed meliora æmulari et semper, bonum est. *Et non solum cum præsens sum apud vos.*

VERS. 19. — *Filii mei* (1), *quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis*. Non solum, inquit, me præse æmulari debetis, sed semper. Ad id igitur quod posuit *semper* adjunxit *et non solum cum præsens sum apud vos*. Porro autem quod adjunxit *filii mei* quoniam multis modis dicuntur, nunc charitate, nunc natura, nunc sanguine, nunc etiam religione, qua hodie dicit Paulus, *filii mei*: sive quia per baptismum, cum regeneratio sit, ille qui baptizatum perficit, vel perfectum suscipit, pater dicitur (2): sive quia cum renovat illos in Christum, facit filios suos; ideoque adjecit *quos ego parturio*, id est in lucem proferre cupio, magnisque doloribus animæ meæ nasci ad vitam cupio et ad salutem: hoc est enim quod ait *donec formetur Christus in vobis*. Omnis enim anima Christum recipere potest: anima, inquam, hominis si ratione utatur, si cognoscat mundum ut non sum, si omnia in mundo discernat, si creatorem suum recognoscat, recipere Christum potest; imo in ipsa illa anima Christus formatur, id est spiritus; quo insito et crescente per credulitatem liberatur, et ad cœlestia regna pervenit, et salutem consequitur lucis æternæ. Magna autem vis et potentia est, quod ait, *donec Christus formetur in vobis*. Atque iste sermo, qui nunc noster est, expositionem verborum simplicem tenet; unde quantum satis esse credimus, supra diximus. Quid sit autem Christus, quidve formari Christum, et in homine formari, altior veriorque expositio alibi a nobis panditur ac explicatur.

VERS. 20. — *Vellem autem nunc adesse* (3) *apud vos, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis*. Per epistolam hæc præcepta, ut cernimus, dantur. Magna autem indignatione hoc sumptum ut diceret, unam apud vos nunc essem et mutarem vocem meam! non quo evangelium aliter pronuntiare, sed in iracundia exprimerem. Nunc monet, per epistolam, quam mittit: adjecit autem causam justæ iracundiæ, quia dixit *confundor in vobis*, id est pudore crucior, quod cito conversi estis, qui fidem tantam perditis, qui laborem et evangelium et insinuatam veritatem non tenetis. Hinc enim mihi de vobis efficitur magna confusio. Denique si iracunde quidem cum tentatione, tamen subjunxit.

VERS. 21. — *Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legis?* Ex ipsa lege cupit illis persuadere, ad quam

(1) Vulg., *filii mei*.

(2) Notemus morem veterum suscipiendi baptizatos, eosque patres appellandi habendique qui baptizaverant et qui susceperant; quæ est spiritalis in ecclesiastico jure cognitio.

(3) In vulg. deest *nunc* et *pro adesse* legitur, *etc.*

fecerunt: si modo enim ipsam legem le-
 psa, inquam, lege persuadere nititur, ut
 t quia scriptum ita est, ut in Christum
 (1), et credulitas sumpta in Christum, sit
 atio, et tota salus, et omnis beatitudo. Qua
 gnatione, ait, dicite mihi? Non vos ego
 sed vos ipsi respondete mihi, nempe in le-
 sistis, et *sub lege esse vultis*, et tamen *legem*
 is, in qua scriptum ita est. Et subiungit,
 bet quid sit lex Judæorum et disciplina, et
 , et quæ fides, et quid sit in Christum fides,
 es et beatitudo.

22. — *Scriptum est enim, quod Abraham*
habuit, unum de ancilla, unum de libera.
 nplum de Genesi est: hoc probatum cupit
 , quæ Judæorum est, et omnis populus vel
 ncilla filius sit: porro autem Ecclesia et
 i, filius de libera est. Hoc enim scriptum
 l Abraham, qui pater est fidei, habet unum
 ancilla; id est de Agar; et alium de libera,
 Sara Isaac: significans utique duos populos,
 meliorem, qui de libera est: in figura
 ristis Isaac. Denique sic subiungit.

23. — *Sed is quidem (2) qui de ancilla, secundum*
atus est; qui autem de libera, per repromis-
 tenim qui de ancilla natus est, carnalis est
 i autem de libera, spiritalis est, propterea,
 eo promissus est. Deus enim ei promisit
 , qui cum jam pene annos centum et ipse et
 i essent, filium habituri essent. Ergo cum
 tuo semine, vel emortua etiã vulva, ambo
 tur, non jam de carne, sed de spiritu, pro-
 nt filium, quem procrearunt: et hæc fuit
 sio, illos cum habituros. Sed nos duos istos
 parabimus, simulque et matres populi, ec-
 dæorum et Christianorum. Paulus vero ali-
 retatus subiungit ita.

24 et 25. — *Quæ sunt per allegoriam dicta...*
 e nos interpretati sumus, quasi per allego-
 m aliud dicitur, aliud significatur (3), hæc al-
 4, ipsam tamen allegoriam interpretatur Pau-
 se subiungit: *Nam hæc sunt duo testamenta,*
dem ex monte Sina, in servitum generans, quod
Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus
i (4) nunc est juxta Hierusalem. Populus Ju-
 inquit, vel testamentum vetus significat filium
 ancilla autem quæ ex monte fuit Sina.
 tem in servitute erat ancilla, ideo et hic po-
 servitute est. Quod autem fuit Sina mons
 us ei civitati, quæ Hierusalem est, ex ipso
 telligi civitatem voluit, et per civitatem Ju-
 er montem autem illa, quæ erat ex eodem
 ina, ancilla fuit, et in servitute generavit;
 tiam Hierusalem, id est populus ejusdem ci-

d. conferatur.

alg. omittit *is quidem.*

alg. habet *In monte*, etc.

alg., quæ nunc est *Jerusalem.*

A vitatis, et testamentum quod scriptum est de eadem
 civitate, in servitute est cum filiis suis.

VERS. 26. — *Quæ autem sursum est Hierusalem,*
libera est, mater omnium nostrorum (1). Ad illum popu-
 lum redit, id est ad filios Abraham, qui sunt de
 libera, dicitque et istam Hierusalem, quam liberam
 nominat, esse in cælis. Hoc est quod ait *quæ autem*
sursum Hierusalem et quæ supra cælos est, utique
 quia non in mundo est, non servit. Hæc igitur cum
 populis suis libera est Hierusalem, et hæc dicit
 esse matrem omnium nostrum, id est Christianorum;
 illam vero Judæorum. Quid sit istud, Hierusalem
 esse supra cælos, et esse et in terra Hierusalem?
 Unde intelligi licet, et hic terram et ibi terram su-
 pra cælos (2): neque enim Hierusalem, quæ civitas
 est, sine terra est. Ergo quid sit istud inquam esse,
 et hic et ibi terram esse, et hic et ibi civitatem,
 sed illam liberam, hanc servam, alius tractatus est
 longus: modo, illud teneamus, illam esse nostram,
 ad illam esse festinandum. Moneo enim nunc interim
 illam esse spiritalem, quæ superior est; hanc esse
 carnalem, quæ sit inferior.

VERS. 27. — *Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ*
non parit; erumpe et clama, quæ non parturit; quoniam
multi filii desertæ magis quæ ejus quæ habet virum. Hoc
 exemplum de Isaia est, ad excludendum id quod maxi-
 me persuadere cupiebant, id est ut disciplinam quam
 sibi Galatæ assumpserant cum Christi veneratione et
 fide in Christum, observarent tamen etiam judaicam
 disciplinam. Ad hoc, inquam, excludendum, ut illam
 rejicerent, et solum evangelium de Christo haberent,
 assumpserat superius exemplum, quo doceret Abra-
 ham duos filios habuisse, unum de ancilla, alterum
 de libera. Illa autem libera, quæ vere uxor fuit,
 sterilis erat, neque enim edidisset partum, si non
 Deus repromissione sua ei filium præstaret. Unde
 intelligitur, non ex admixtione (3) inter se corpo-
 rum, sed ex promissione Dei Abraham filium habuis-
 se; siquidem hic filius liberæ, qui Isaac fuit, de
 sterili natus est, spiritu quodam potius conceptus
 quam copulatione. Hæc igitur sterilis, quæ filium fe-
 cit Isaac, qui ad imaginem et typum Christi natus
 est, ipse est qui liberavit populum. Cum igitur di-
 cit *lætare sterilis quæ non parit*, quia tibi Deus filios
 facit; item cum dicit, *erumpe quæ non parturit*; si-
 ne dolore etenim tibi filii creantur; parturire enim,
 in dolore esse est, cum partus effunditur (4): quod
 utique non eodem modo est, cum Ecclesia, quæ
 imaginem tenet, vel cujus imago fuit uxor illa Abra-
 hæ libera; Ecclesia, inquam, est, quæ filios mul-
 tos habet, quos Dei filios, et spiritus filios cum læ-
 titia magis habet, non cum dolore. Hos igitur dicit
 esse *multos filios desertæ*. Etenim illa ancilla, et si

(1) Vulg., *Illam autem, quæ..... quæ mater nostra*
est.

(2) Curiosa sine dubio quæstio, supra cælos aliam
 terram compertum iri. Num innuit millenariorum
 aliquam opinionem Victorinus?

(3) Codd. *adsumptione.*

(4) Codd. *ei funditur.*

habuit filium, habuit ex dolore, habuit ex viro. Ergo cum dixit, *multi filii desertæ*, ad Ecclesiam retulit, cujus imaginem et typum præstitit supra. Deinde cum dixit, *multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum*, ostendit quod supra, sine viro sed spiritaliter filium habuit. Numquam enim huic virum daret, nisi illa virum non viri conjunctione sensisset, sed spiritali promissione suscepisset. Et certe *multi*, inquit, *filii desertæ*. Utique cum Sara filium habuerit, non referendum ad Saram, sed ad Ecclesiam quæ multos filios habet: ut sit illa, quæ virum habet, lex et Ecclesia Judæorum, quæ corporaliter consentit, corporaliter cum sibi jungitur, filium spiritaliter habere non potest.

VERS. 28. — *Vos autem fratres secundum Isaac, promissionis filii estis* (1). Satis aperte comparatione ista separat, ut Judæi filii videantur ancillæ, at vero Christiani filii liberæ. Ut enim promissus Saræ filius spiritalis est; sic etiam vos qui fidei filii estis, filii liberæ secundum Isaac: hoc est secundum fidem filium habuerit Isaac. Fit ergo omnis filius, qui secundum fidem est: secundum fidem enim spiritaliter accipit filium, et spiritaliter filium Isaac.

VERS. 29. — *Sed sicuti tunc, qui secundum spiritum erat, sic et nunc* (2). Plena expositione ostendit, quod qui secundum carnem natus est, id est ex ancilla, persequatur eum, scilicet Isaac, qui secundum spiritum erat, sicuti in Genesi lectum est: et nunc isti persequuntur, qui secundum carnem intellectum habent, eos qui secundum spiritum vivunt, id est Christianos. Denique ut totius argumentationis vim, quam

VERS. 30. — *Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam, et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac* (3). Satis aperte declarat ex hoc exemplo, quod est in Genesi, quoniam quicumque sentit, et legem Judæorum sic accipit, ut carnaliter accipiat, secundum carnem est filius, de quo etiam lex pronuntiavit deditque sententiam, ejiciatur ancilla et filius ejus, propterea quia hæres esse non poterit ancillæ filius cum filio qui est ex libera, qui est Isaac. Ergo vos quoque quia adjunxistis observantiam legis secundum carnem, ut facilius hæredes esse possitis, estote filii liberæ, id est christianismus, solum legemque Christi atque evangelium in Christum suscipite, nihilque quasi ex ancillæ filio habitote, id est sequimini judicæ disciplinæ.

VERS. 31. — *Ergo, fratres, non sumus* (4) *ancillæ filii, sed liberæ*. Ipse aptius hoc subjungendo declarat, quod jam qui Christum accepistis et meam fidem, ancillæ filii non estis, id est non carnaliter sentitis, quoniam ancillæ filius carnalis est; sed estis filii liberæ, id est fidei filii. Hoc enim Isaac fuit secundum fidem et promissionem, filius spiritalis. *Qua libertate Christus*

A nos liberavit: illa scilicet libertate, qua mater est nosum libera, quæ libera est, fide scilicet: hæc enim vera libertas est, fidem servare in Deum, et Deum et Dei promissa omnia credere. Ergo secundum fidem nos Christus ad libertatem reduxit, et libertate fidei liberavit.

CAP. V. — VERS. 1. — *State ergo* (1), *et nolite iterum jugo servitutis contineri*. Subjungenda hortatio fuit, ut in iisdem, quæ per evangelium a se acceperant, perseverent, ne revertantur rursus ad legis (2) servitium. *State*, inquit; quod non permittitur ei qui sub jugo est; etenim ille deponit cervicem submissam (3): non ergo stat. *Vos*, inquit, *ergo state*; quod est liberis membris erectum habere corpus, *Nolite*, inquit, *iterum jugo servitutis contineri*, quia antea vel legi serviebatis (4) vel gentilitati. Ideo iterum ait, ne (5) ad eandem revertamur.

VERS. 2. — *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*. Aperte ostendit, non prodesse Christum, si aliqui (6) in circumcissione spem ponat, et in circumcissione carnali. Ergo cum vos jungitis Judæorum morem et præcepta et disciplinam, si in his ponitis salvationem et liberationem, dico, inquit, vobis, et dico Paulus scilicet, qui vobis ante promisit cum in evangelium Dei vocavit, Paulus, inquit, ego nego vobis prodesse et in nullo auxilium ferre Christum, si circumcidamini, si omnem spem in circumcissione ponatis. Quamquam Galatæ videntur et accepisse Christum, et jungere judaicam disciplinam, tamen affirmavit et personam suam veluti obligavit, id quod loquitur dicendo, *nihil proderit vobis Christus, si circumcidamini*. Videri ergo potest, nescio quid occultum: quippe cum Christum sequantur Galatæ, et Christum sequentes spem salvationis in eo ponant, quomodo hoc confirmaverit Paulus, quod Christus nihil proderit si circumcidantur Galatæ? Servato autem animo et fide circa Christum, aliquid amplius faciunt, non tamen Christum derelinquunt, aut non in Christo fidem ponunt. Sed redeamus ad animum et propositum et voluntatem. Cum Christum a Paulo acceperint, et fidem in Christum sumpserint, et hoc sit verum evangelium, utique a Christo minus accepturos se putaverunt, quod est jam blasphemæ, et fidem non habentium, ex eo quod post acceptum Christum circumcidi voluerunt, et servire legi et operationibus. Quod si ita est, fides nulla in Christum: ex eo quod et aliud quod prodesse possit adjungitur, merito *nihil vobis proderit Christus*.

VERS. 3. — *Testificor autem* (7) *omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ*. Ne putarent Galatæ tantum sibi ex lege, quæ

(1) Vulg., nos... sumus
(2) Vulg.: Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, ita et nunc.
(3) Vulg., cum filio liberæ.
(4) Vulg., Itaque, fratres, non sumus.

(1) Vulg., omittit ergo.
(2) Codd. intellegis pro ad legis.
(3) Codd. ulla deponit cervicem summissa.
(4) Codd. servitutis.
(5) Codd. si pro ne.
(6) Aliqui pro aliquis; ut est in Cicerone observatum.
(7) Vulg. addit rursus.

Judeorum, certa assumenda esse, ut circumcissionem; cætera vero contemnerent, vel in cibis, vel in observantia dierum, vel in conjunctione, quæ qualis, et quarum rerum sit, in lege retinetur, in quibus omnibus quædam supervacua, quædam quasi nefanda, sic relinquuntur a vero christiano atque castissimo. Unum tantum memorabo, cum excitandi seminis causa fratri jungitur uxor fratris: et cætera hujusmodi aut fiunt aut leguntur acta: item cætera quæ dixi de cibis, deinde de observationibus, multisque etiam aliis rebus: quæ etiam assumenda sunt, inquit, ei qui se circumcidit. Quod si non facitis alia, frustra circumcissionem adhibuistis. *Testificor enim quia omni homini circumcidenti æ, sit necessitas, ut sit debitor ad universa, quæ legis sunt, facienda. Facit igitur illos et in lege illa, quam assumpserunt, peccatores esse, ex eo quod non omnia faciunt, et eligunt quæ facienda: et rursus circa legem, quæ Christi est, et circa evangelium omnino aberrant, et magis aberrabunt, si omnia, quæ legis sunt, faciant. Denique subjungit ex hac parte jam, qua agunt quædam quæ Judæi, ex hac, inquam, parte, quod a Christo videantur alieni.*

VERS. 4. — *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis.* Omnis enim virtus in Christum credentis, in gratia est Dei. Gratia autem non ex meritis, sed ex Dei pietate est: ergo jam a gratia excidistis, si in lege justificationem vestram ponitis; ut quia operibus servitis, quia sabbatum observatis, quoniam circumcisi estis, excidistis a gratia, et evacuati estis a Christo. Jam enim non a Christo spem habetis, neque secundum ejus passionem et resurrectionem speratis gratiam vobis, si a lege justificationem creditis advenire.

VERS. 5. — *Nos enim in spiritu et (1) fide spem justitiæ expectamus.* Christiani, inquit, et qui Christum sequuntur, et in spiritu et in fide spem habemus, et in Dei justificatione non ex operibus. Omnis enim virtus mysterii hoc operata est, ut nobis per gratiam et Dei pietatem relaxatio fieret peccatorum, et vita æterna præstaretur, ut sæpe docuimus, ex Dei gratia, non ex operibus aut meritis. Hoc autem per spiritum contingit. Cum vero ex operibus justificatio speratur, non ex spiritu spes est. Hoc nos expectamus, et hoc est evangelium Christi sequi.

VERS. 6. — *Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium; sed fides quæ per charitatem operatur.* Ubique ponit circa fidem in evangelium Christi, neque circumcissionem (2) valere, neque facta circa corpus, aut facta de corpore, aut propter corpus, ut circumcisio, ut opera, ut cætera hujusmodi: nihil horum, inquit, in Christo valet: frustra circumcisio est. Neque ex eo quod præputium est, valent in Christo; sed quia fidem in eum suscepimus, et quia promissa ejus credimus, et quia ex resurrectione ejus nos quoque resurgimus, et omnia cum eo perpassi sumus, et cum eo ad vitam,

(1) Vulg. habet *ex fide*.

(2) Codd. *conditionem*.

A per eum tamen, resurgimus; certa nobis fides est, per quam fidem operatio fit ad salutem, et per charitatem accipere nos oportere, quam habemus in Christum et in Deum, et exinde circa omnem hominem. Duo enim hæc maxime omnem vitam corrigunt et omnem vim legis implent, et omnia illa, quæ præcepta sunt in decalogo, continent (1). Si fidem qui (2) servet, sequitur ut servet charitatem, quæ duo implent omnia, quæ lex Christi præcepit. De his rebus sæpissime tractavi, quod fides liberet, et charitas ædificet.

VERS. 7. — *Currebatis bene; quis vobis (3) impedit? Id est bonam fidem circa evangelium habebatis; quare mutati estis? quare, quasi fascino quodam, ab integro cursu revocati? Illud enim quod vos per evangelium docui, integrum verum fuit; hoc et falsum et contrarium, et nihil profuturum. Hoc est quod adjungit: *Veritati non obedire. Quis vos, inquit, impedit, veritati non obedire? Et enim in nobis veritas est: huic obtemperare debuistis, ne quid aliud observaveris. Ergo primum veluti miratur cum dixit, quis vos impedit? Postea jam monet, quid faciendum, nemini consenseritis. Omni genere pugnat, ne mutent sententiam, et adjiciant aliquid extra quam quod illis præceptum est per evangelium a Paulo. Nolite, inquit, consensum aliis accommodare.**

VERS. 8. — *Suasio vestra ex Deo est, qui nos vocavit (4).* Id est quod vobis vel suasum a me est, vel quod ipsi jam suasum habetis a Deo, qui vos vocavit, sicuti supra dictum est, quos vocavit et prædestinavit: cætera quæque per ordinem dicta sunt.

VERS. 9. — *Nescitis quia modicum fermentum universam massam corrumpit? (5)* Omne fermentum corruptio est panis et corruptus panis farina, et massa farinæ dum dimittitur coacescit, et hinc fermentum efficitur. Modicum autem fermenti, cum in massam mittitur, corrumpitur massa. Oportet, inquit, vos azymos esse. Ergo illud quod putatis modicum vos adjecisse, id est, ut observetis circumcissionem, istud modicum quia corruptum est, corrumpit massam evangelii nostri, ut non plenam spem in Christo habeatis, neve vos Christus, ut suos ac de se spem habentes respiciat: fides enim liberat: et, ut diximus, fidem non habet, qui præter Christum aliquo modo auxilium, licet cum Christo, sperat.

VERS. 10. — *Ego confido de (6) vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis.* Bene jam de futuro confido, inquit, quia nihil aliud habebitis in corde et sapientia, nisi ut fidem tantum habeatis in Christum secundum evangelium meum. *Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque fuerit (7).* Et illos terruit, qui seducebant, et istos per minas judicii futuri: qui vos, inquit, perturbat, porta-

(1) Codd. *continentur*.

(2) *Qui pro quis, ut aliqui pro aliquis.*

(3) Vulg. habet *vos pro vobis*.

(4) Vulg. habet, *Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos.*

(5) Vulg., *Modicum fermentum universam massam corrumpit.*

(6) *Pro de* Vulg. habet *in*.

(7) Vulg., *quicumque est ille.*

bit iudicium. Sufficit autem iudicium nominasse, in quo utique non dici debuit quod pœnam patientur, sed vero iudicium (1). Deinde præmisit, quod iudicium futurum ab ipso est. Expressit autem jam metum pene, cum dixit portabit.

VERS. 11. — *Ego autem, fratres, si circumcisionem (2) prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Alienum se a præcepto, quod illi jungendum putaverunt, omni genere probat. Patitur persecutionem a Judæis. Qua causa? nisi quia circumcisionem non prædico. Ergo non vobis in Evangelio circumcisionem prædicavi: ex eo quod Judæi me persequuntur. Adjungit et aliud argumentum, ut ostendat quod circumcisionem non prædicat. *Ergo evacuatum est scandalum crucis?* Frustra est, quod pœnam merentur, qui in crucem Christum sustulerunt, et evacuatum est illud, quod male factum est. Hoc est enim scandalum crucis, unde et conturbabantur (3) Judæi. Jam hoc non ad prædicationem suam tantum revocavit, sed et ad rei virtutem. Ideo enim non prædico, quia scandalum crucis manet, nec evacuatum est. Debent ergo pœnas. Quod si debent Judæi, qui scandalum crucis effecerunt, superest ut et ego non prædicem, et vos circumcisionem non sequi debeatis.

VERS. 12. — *Utinam abscidantur, qui vos conturbant!* Maledicto persecutus est eos qui his injiciunt novas persuasiones, et conturbant. A veritate evangelii abscidantur, inquit, vel a se separentur, vel pœnis lacerentur. Magna autem fiducia maledictum in eos ingressit, ut ostendat illos non timeri a se, a quibus supra dixit, persecutionem patiatur. Ita nec persecutionem timeo, quia vera prædico, et circumcisionem non prædico, nec pati persecutionem timeo. Utinam abscidantur qui vos conturbant! non solum circumsecentur, sed abscidantur etiam: ut hoc quoque verbum ita sit positum quod ad circumcisionem pertinet, ut sit et abscisio (4).

VERS. 13. — *Vos enim in libertatem vocati estis, fratres: tantum ne libertate in occasionem carnis abutamini (5).* Etenim lex Christi, quæ spiritalis est, libertatem dat, qua exeamus a mundo, et ad patrem et ad originem revertamur. Sed quoniam adhuc in mundo sumus, id est in carne, non debemus istam, quam accepimus, libertatem ita exercere, uti secundum carnem ambulamus; et quasi occasio nobis sit etiam faciendi in carne, quoniam liberos nos esse confirmat fide circa Christum. *Per charitatem Spiritus servite invicem.* Libertatem datam accepimus, tamen servire nobis invicem debemus per charitatem, et spiritus charitatem, non carnis.

VERS. 14. — *Universa enim lex in vobis uno sermone impletur.* Frequenter hunc sensum et posuit, et nos tractavimus; quia tota lex, et omnis operatio legis, hoc sermone impletur, id est charitatis: qui enim diligit alterum, neque mœchatur, neque furatur: et hoc est, et Christum diligere: et ea quæ ostendit decalogus, quodammodo in hoc solo præcepto

(1) Codd., iudicio.

(2) Vulg. addit adhuc.

(3) Codd. conturbabuntur.

(4) Codd. abscisio.

(5) Vulg., tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.

implentur, sicuti in superioribus diximus. Subjungit autem ipse exemplum de Exodo. *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Omnem autem hominem, proximum accipere debemus; et tunc etiam proximum Christum habebimus. Ergo et vos quoque diligite vos, sed in spiritu. Hinc jam videtur, quasi omnia superiore quaestione atque tractatu, præceptum ad exhortationem dare ut discordiam non ament, sed se invicem diligant. Hoc autem fieri potest, si vos invicem diligatis, et in spiritu diligatis non in carne, neque in carnis opera, neque in observatione carnis. Nihil enim fraudat, nihil alteri eripit, neque nocet, neque contemnit, neque objurgat is qui alterum diligit.

VERS. 15. — *Quod si mordetis et accusatis invicem, videte ne consumamini ab invicem (1).* Exhortatio ad concordiam (2) ex hoc fit, dum docetur quid mali discordia faciat: si enim vos invicem accusatis atque mordetis, id est, nocere vultis vel nocetis, invicem vos consumetis. Ergo amate vos et diligite invicem, et implebitis legem sola charitate: non, sicut vos putatis, vel circumcisione vel operibus cæteri-que rebus pertinenter. Ergo appositum hoc de charitate, juxta tractatum superiorem, quo docebat illos extra Evangelium, quod ab ipso Paulo illis fuerat pronuntiatum, quod observare illi se legem putarent in circumcisione et operibus; cum solo hoc plena lex sit, si se invicem diligant.

VERS. 16. — *Dico autem vobis, spiritu ambulate, et desiderium (3) carnis non perficietis.* Tota virtus evangelii hæc est, secundum spiritum vivere, secundum spiritum credere, nihil carnis in animo habere et in actu et in vita; id est neque spem de carne suscipere. *Ambulate ergo, inquit, in spiritu,* id est, vitam agite: quod si facitis, carnis desiderium non perficietis; id est nullum peccatum admittetis, quod nascitur ex carne: alia enim cupiditas nulla nisi de carne. Ideo subjungit.

VERS. 17. — *Nam caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem (4).* Ut omnino isti intelligant, nihil se de carne cogitare debere, quod est in circumcisione et cæteris ex judicæ disciplinæ observationibus, cum inter se doceat ista adversa: non solum concupiscit caro, sed etiam adversus spiritum concupiscit. Habet enim motus suos caro, habetque sensus, neque tantum ab anima suscitatur: quod intelligi licet etiam in his quæ animam non habent; ut in aqua, quæ impetus suos habet et virtutes suas, vel in sapore, vel in motu, vel in qualitate vel quantitate: item ignis pariterque terra et cætera elementa, ex quibus quasi quædam conspersio (5) est et caro facta est ex humidis (6).

(1) Vulg., *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.*

(2) Codd. *exhortatio concordia.* Eleganter Hieronymus, ad v. 15: *Per charitatem nobis invicem serviamus, ut lacinosæ legis præcepta uno dilectionis capitulo concludantur.*

(3) Vulg., desideria.

(4) Codd. pro *adversus carnem* habent *ad sub-*

junctum.

(5) Ita codd.

(6) Ab hoc versiculo 17 usque ad primum capituli vi, nihil commentarii est in codicibus. Prorsus au-

CAP. VI. — VERS. 1. — *Li qui spirituales sunt* (1). A Quasi ad unum ex ipsis, qui spirituales sunt, hoc ita protulit ut consideret unusquisque eorum, ne et ipse tentetur; et idcirco debeat succurrere et instruere ejusmodi hominem; et spiritu dato per tractatum ad modestiam aequalitatemque revocare.

VERS. 2. — *Alter alterius onera portate*. Rediit ad pluralem numerum, ut omnis homo mala portet aliena; et quod alter patitur, ferat, sustineat, corrigat, in quantum potest: hoc est enim portare onera, patienter ferre alterius vitium et corrigere. *Et ita implebitis legem Christi*. Sic enim et ipse patiens et mala nostra portavit, et pro malis nostris ipse sustinuit. *Legem*, inquit, Christi implebitis, non simpliciter legem.

VERS. 3. — *Nam si aliquis existimat se esse aliquid, cum nihil sit, ipse se seducit*. Ratione nunc probat, ideo illum, qui se jactat gloriae cupiditate, et corrigendum esse et instruendum in spiritu, quoniam miser ille est, qui se ipse inducit, fallit, decipit, qui se aliquid esse existimat, cum nihil sit. Etenim si hæc summa legis est, ut quicumque humilis sit, dejectus, infimus (2); ita enim ex infimis eligit Deus quos sublevet atque altos faciat; omnis homo, qui sibi aliquid vindicat, et se extimat aliquid esse, sine dubio nihil est. Quid enim est in mundo aliquid, cum nihil sit in mundo? Et ita agere cum (3) nihil sit in mundo, hoc est apud Deum aliquid esse. Porro si qui (4) in mundo aliquid se esse putat, vel sapientem vel intelligentem, vel dominum, vel regem, vel divitem, vel aliquid horum; aut in divitiis, aut in animo, aut in arte, aut in virute; is, quoniam sapientia mundi stultitia est apud Deum, is, inquam, nihil est; et cum nihil sit, ipse se fallit ac decipit.

VERS. 4. — *Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso tantum habebit gloriam, et non in altero*. Magnæ exhortationes, magna etiam disciplina! nemo, inquit, sibi aliquid vindicet, neque opinionem habeat quod aliquid sit: tantummodo *opus suum probet*; verum ipse judicio suo probet unusquisque opus suum, ne malo iudice usus, probet se bene fecisse, cum fortasse non bene fecerit. Ergo probet, et probatum faciat opus suum: quo probato opere, tunc in *semetipso tantum habebit gloriam, non in altero*. Etenim qui existimat aliquid se esse, jactat se et ab altero gloriam petit: qui autem opus suum vel ipse probat, vel aliis probat, de se ipso habet gloriam, et D

tem incredibile est Victorinum decem propemodum commata inexplicata reliquisse; quare folium aliquod ex antiquo exemplari excidisse arbitror, unde vaticani chartacei derivati fuerunt; quam lacunam vel non agnoverunt vel certe non commemorarunt recentiores amanuenses. Et quidem in aliam mox lacunam initio epistolæ ad Philippenses incurremus.

(1) Vulg., *vos qui spirituales estis*.

(2) Præclara enimvero doctrina, quod in christiana humilitate cardo religionis et summa versetur! Atque hæc doctrina mirabilior in homine est, qui tantis honoribus inclaruerat, ethnicusque ad senectutem usque vixerat. Consonat autem Hieronymus epist. 108. 15: *prima Christianorum virtus humilitas*.

(3) Codd. cum.

(4) *Si qui pro si quis*.

PATROL. VIII.

apud se ipsum, et non ab altero expectat. *Non enim*, inquit, *ab homine laudari volo, neque hominibus probari, sed Deo*.

VERS. 5. — *Nam unusquisque proprium onus portabit*. Onus in medio ponitur sive bonum sive malum. Ergo proprium, inquit, portabunt onus omnes, unusquisque proprium.

VERS. 6. — *Communicet autem qui catechizatur verbum, ei qui catechizat in omnibus bonis* (1). Sensus iste: *καταχίζεω* est circumsonare vel juxta assonare, quod contingit cum aliqui initio christianus incipit esse, et illi Deus et Christus assonantur, et dicitur in aures ejus, atque in animum immittitur: hoc est qui catechizatur verbum: id est per verbum si qui catechizatur, ut ei assonetur per invocationem. Is agitur *qui catechizatur verbum, in omnibus bonis communicet ei qui catechizat*; id est in nulla re non ei communis sit; in omnibus tamen communis sit illi, qui catechizat verbum, ut omnia in communione cum eo habeat, sed omnia quæ bona sunt. Cum enim supra dictum sit, *Instruite hujusmodi hominem in spiritu modestiæ*, utique bonum est quod catechizat; et is qui catechizat verbum hoc tam bonum, in bonis catechizat. Igitur *qui catechizatur verbum, communicet ei qui catechizat*.

VERS. 7. — *Nolite errare; Deus non deridetur* (2). Subjungit præceptum aliud quod quidem generale ad omnia, pertinet tamen ad id quod supra actum est, ne illi aliud præter evangelium sequantur; id est ne adjungant etiam Judæorum disciplinam et opera. *Nolite*, inquit, *errare*; nam ista omnia extra evangelium quæ assumuntur, errata sunt. Et adjunxit vim necessitatis ad præceptum; *Deus*, inquit, *non deridetur*. Non dixit, *Deus enim omnia scit*; ne sperent quasi vel veniam erroris sui, vel quod absconditum esse possit: non, inquit, *deridetur*. Et subjungit quid futurum sit his qui in terra vitam tenent.

VERS. 8. — *Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet*. Id est qui triticum seminat messem habebit de tritico; si autem seminat zizaniam, hoc et metet: malum seminat quicumque messor est mali. Bonum seminat? fructum de bono accipiet: ita et messis ut semen est. *Quia qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu et metet vitam æternam*. Galatæ qui Judæorum disciplinam assumendam sibi putaverunt, ut observarent sabbata et circumcisionem susciperent, et alia hujusmodi carnaliter scientes agerent, spem in carne habent et de carne. Quicumque ergo in carne spem habet, et seminat spem suam circa carnem, habebit messem de carne; quem tamen fructum corruptionem, inquit. Etenim caro corrumpitur, et hic est ejus exitus ut corrumpatur, putrescat, pereat, intereat. Omnia ergo enim quæ de carne sunt putrescent, corruptionem habent: nemo enim de carne sperare debet, nec seminare in carne, id est spem ponere in (3) carne. Nam si ibi posuerit spem, habebit fruc-

(1) Vulg.: *Communicet autem is qui catechizatur verbo ei qui se*, etc.

(2) Vulg., *irridetur*.

(3) Codd. *de*.

tum de carne. Quem fructum? Interitum, corruptionem. Hic enim fructus est carnis. Ergo melius est spem ponere (1) in spiritu, ut possimus spem habere de spiritu; quæ spes est de spiritu, et qui fructus de spiritu; hoc est seminare in spiritu, id est vitam æternam. Etenim hæc vita est, non æterna vita. Qui autem in spiritu, hic vivit, et secundum spiritum agit, nihil operatur carnaliter, seminat sibi vitam æternam, et hæc erit messis ei, ut hinc recedens accipiat vitam æternam.

VERS. 9. — *Bonum autem facientes non deficiamus.* Parum est bonum faciamus, neque enim continuo meritum nostrum Deo probabile est, si bonum faciamus, sed si *facientes non deficiamus.* Multi enim incipiunt, multi quasi perseverant, postea tamen desinunt vel fatigati vel seducti: merito monuit non deficiamus quolibet modo, ne deficientes quod cœpimus relinquamus, cum bonum facere cœperimus. *Nam tempore suo metemus, non deficientes.* Pulchre adjectum. Multi enim in hoc vitæ genere quod (2) bonum dicitur, si aliquid mali patientur, putant se sine causa facere cum bonum faciant, et defatigati desistunt bonum facere. Quid ergo adjunxit? Non deficiamus, quia licet hodie non consequamur (3) fructum bene faciendi; postea, inquit, *metemus*; id est messem habebimus boni facti nostri, si non defecerimus in bene faciendo.

VERS. 10. — *Ergo dum tempus habemus, operemur.* Maximam necessitatem dedit ad bene faciendum: imminet tempus, cito finitur vita, jam finis est mundo. *Dum*, inquit, *tempus habemus* vel vitæ nostræ vel istius vitæ in mundo, *operemur bonum*, et *ad omnes* operemur, ut nulla sit exceptio personarum, nulla alia actio; sed *bonum operemur*, et *ad omnes* bonum operemur. Etenim si charitas ædificat, omnem autem hominem charum habere debemus, omne bonum quod operamur, ad omnes operamur. *Maxime autem ad domesticos fidei.* Dixit, *ad omnes bonum operemur*: facit tamen gradum ut bonum quod operamur ad omnes, maxime bonum operemur ad eos qui domestici fidei sunt, id est qui fidem in Christum et in Deum susceperunt. Magna conclusione id in exhortando posuit, quod ad Galatas maxime pertinebat: etenim illi adjungentes etiam quædam de judaismo, non ex fide agebant, sed quasi, ex operibus credebant et ex observatione carnali habituros se fructum, idcirco adjunxit, maxime bonum operemur ad domesticos fidei, quod solam fidem in evangelium susceperunt, id est in Christum et Deum.

VERS. 11. — *Ecce quantis (4) litteris scripsi vobis mea manu!* Ut ostenderet familiaritatem, et ne pudori illis sit quod alii sciunt illos vel peccare, vel corrigi, *manu mea*, inquit, *scripsi vobis*, et ex charitate signum dedit. Et vobis facilis est mutatio vitæ cum a me

(1) Codd. *habere.*

(2) Codd. *cum.*

(3) Codd. *consequitur.*

(4) Notabilis lectio *quantis* pro *qualibus*. Et quidem legendus est hoc loco Hieronymus, qui a Chrysostomi interpretatione dissentit. Vulg. habet, *Videte qualibus litteris.*

A corrigitur, cum mihi tantum conscientiam debeatis.

VERS. 12. — *Quicumque volunt placere in carne ii compellunt vos circumcidi.* Aperit ipsum illud quod arguebat in Galatis quod transirent mandatum evangelii, per speciem collocat quod se circumcidere voluerunt. Omnes, inquit, qui volunt placere in carne, ii vobis persuadent ut circumcidamini, quod tantum est in ipso solo opere ut circumcidamini, non in auxilio aliquo ad salutem. *Tantum ut crucis Christi persecutionem non patientur.* Estimantes, inquit, pœnas se non duros, quod in crucem Christum sustulerunt et persecuti sunt, si ad evangelium, id est ad confessionem de Christo, adjungatis vel ipsi adjungant etiam circumcisionem. Sed et in eo peccant, ut cum spes tota de Christo sit et de ejus magis cruce, putemus etiam de circumcisione, vel putent illi; et idcirco persuadeant quasi non pati habeant persecutionem crucis Christi, id est quod Christum in crucem sustulerunt.

VERS. 13. — *Neque enim qui circumcisi sunt (1) legem custodiunt.* In Christo enim neque præputium neque circumcisio valet. Quam igitur legem dixit? Vel illam quæ spiritualiter intelligenda est, vel istam quam Christus dedit, quæ sine dubio et spiritalis est et spiritalia docet et spiritaliter agenda est. *Sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne gloriantur.* Ostendit astutiam eorum, qui persuadent ut videantur vobis persuasisse, ut in vestra carne gloriantur, cum tamen nihil prosit circumcisio; sed sola illis gloria queritur, ut in vestra carne facta (2) se æstiment obtinere quod sine hac spes nulla sit; ut jam vicisse videantur, ne de solo Christo spes sit, nisi adjuncta etiam judaicæ legis in circumcisione fuerit disciplina.

VERS. 14. — *Mihi autem absit gloriari in nullo (3).* Ante gloriam illorum reprehendit: namque illorum gloria est in carne gloriari: at ego, inquit, in nullo glorior neque in carne, neque in homine, neque in aliquo horum, neque in me ipso. Et jam dictum et sæpe admonitum, ut omnis qui gloriatur, in Deo gloriatur, de quo supra tractavimus. *Nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Id est ut ibi spes tota ponatur, et inde sit gloria et gaudium: quod ibi in cruce Domini nostri Jesu Christi salus nostra est et æternitas quesita. *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Ipsa est gloria, crux scilicet Domini nostri Jesu Christi, quia (4) mysterio illo, dum carnem suspendit cruci, et in ea potentiam hujus mundi triumphavit, omnis mundus per illum crucifixus est. Sed quoniam catholicum ille corpus ad omnem hominem habuit, omne quod passus est catholicum fecit; id est ut omnis caro in illo crucifixa sit. Ergo et ego crucifixus sum, et mundo fixus sum. Ego, inquit, carnalis ille et de carne qui sentiebam, mundo fixus sum, id est cum mundo affectus ad pœnam.

VERS. 15. — *In Christo enim Jesu neque circumcisio*

(1) Vulg.: *qui circumcidentur.*

(2) Ita codd.; intelligitur autem vel *circumcisio* vel *gloria.*

(3) In vulg. *deest in nullo.*

(4) Codd. *qui.*

aliquid est (1) *neque præputium, sed nova creatura.* A Quod supra tetigimus : quamquam ubique iste sensus sit, monet quid egerit mysterium, quod in Christo Jesu nulla persona sit, nulla discretio : omnes æqualiter, qui Christum sequuntur, æternam vitam merentur : non enim quia circumcisio, idcirco aliquid est in Christo : neque quia præputium est, ideo aliquid est in Christo : sed in quolibet horum, quicumque sit, si modo renascatur et mysterio novus fiat homo, valebunt omnes in Christo.

VERS. 16. — *Et quicumque hanc regulam sectatur, pax super illos, et super Israel Domini* (2). Concluit ut hæc sola sit regula, in Christo sperare, neque discernere Christi virtutem præputio a circumcisio, sed nova creatura, quæcumque fuerit ; per Christum et in Christo plena spes et salutis et æternitatis et gloria. Hanc, inquit, regulam (non ut vos Galatæ tenere voluistis) hanc gloriam qui sectantur, *pax super illos* sit. Et adjunxit super *Israel Domini* ; non supra Israel quæcumque Judæum, sed *Israel Domini*. Etenim Israel vere Domini si Dominum sequatur, ut salvationem suam aliunde non speret. VERS. 17 : —

(1) In Vulg. pro est legitur, valet.

(2) Pro Domini Vulg. habet, Dei.

De cætero nemo mihi molestias præstet (1). Id est ultra nemo peccatis suis faciat me anxium, tristem, molestias sustinere. Ita enim in principio diximus quod peccasse ægre tulerit et doluerit Monet igitur in postrema epistola, ut ii non ad peccata aliqua convertantur, ne molestias præstent. *Ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto.* Id est omnem passionem, et illa quæ in cruce toleravit, clavis figentibus, corpus vel vulnere lanceæ per latus, et cætera, inquit, stigmata Jesu Christi Domini nostri in corpore meo porto : id est et ego passus sum, et in mysterio conservio Christo, mysterium Christi patior : unde et vos adversa multa, omnia, tolerare debetis : quoniam cum Christo erit, qui cum Christo patitur, et ea quæ Christus passus est, et ipse actu suo adversantibus adversariis cœperit pati : ex quo ostendit, et quid ipse patitur, quantum mereatur a Christo, et quid etiam nos pati debeamus, si volumus esse cum Christo. VERS. 18 : — *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres.* Conclusio fit epistolæ : precatio est et benedictio ut gratia sit ; sed cum spiritu, inquit, vestro gratia Domini nostri Jesu Christi ; ut quia in Christo vivitis, Christi gratia cum spiritu vestro sit.

(1) Vulg. : *De cætero nemo mihi molestus sit.*

VICTORINI

IN EPISTOLAM PAULI AD PHILIPPENSES LIBER UNICUS.

CAP. 1.—VERS. 15 (1).—*Posuit vel quatuor causas* C hoc faciant, non per intelligentiam et propriam voluntatem. At vero vel duplex causa, vel duplex persona, de bono sic se habet, quod quidam per bonam voluntatem Christum pronuntiant, quidam ex charitate. Hæc duæ causæ de bono adversæ sunt singulis de malo : namque ad primam respondit hæc quæ secunda est. Si enim primi, quia invident et quia contendunt, ideo prædicant Christum ; contra quidam de bonis per bonam voluntatem Christum annuntiant vere hoc sentientes, non invidentes nobis (1), sed quia bonum est quod sentiunt et habent bonam voluntatem circa Evangelium. Tertia autem quæ de bonis causa est, contraria est illi, quæ postrema est de malis. Nam si illa quæ de malis est postrema, talis est, ut quidam in nostram pœnam et tribulationem per contumaciam Christum pronuntiant ; hæc de bonis contraria est, quia quidam ex charitate pronuntiant : hoc est me sequentes et chari mihi, non mihi insultantes : scilicet, inquit, *quod in defensione Evangelii positus sum* (2). Sciunt enim quia in defensione Evangelii sum, et idcirco pœnas has meas pro evangelio me sustinere : unde et ipsi ex charitate Christum pronuntiant, vel charitate in Christum vel charitate in me, non mihi insultantes, ut illi qui per contumaciam Christum prædicant ; non caste, sed existimantes tribulationem (3) *se suscitare vinculis meis.*

(1) Desiderari partem commentarii usque ad v. 15, capituli 1, res ipsa clamat : et tamen in codicibus nullum locunæ indicium est.

(2) Malim quid hic et infra.

(3) Codd. sed cum.

(4) Vulg. *Quidam ex contentione Christum annuntiant.*

(1) Codd. vobis.

(2) Vulg. *Scientes quod in defensionem Evangelii positus sum.*

(3) Vulg., *pressuram.*